

2023 • 11

LXXVI. évfolyam • november

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Benkő Levente (főszerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János
Rostás-Péter Emese

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Kőnczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Nagy Andrea

Nyomdai munkálatok:

IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 5 lej

9 771221 869233 11

Tartalom

Balla Sándor: Pilinszky keményfedeles füzete 3

művelődés – 75

Borsos Lehel: A haza bölcse – Deák Ferenc. 4

petőfi 200

S. Benke Éva: Emlékutazás 2023 őszén a Partiumban (2.) 7

színpad

Mit jelent nekem a régizene-fesztivál? A Csíkszeredai Régizene Fesztivál szervezőinek, résztvevőinek, barátainak vallomásai. 14

vadrózsák

Szentes Stefánia: Moldvai csángó népviselet 21

galéria

Portik Blénessy Ágota: Fény és ritmus Bodosi Dániel festészetében 25

szabadidő

Farkas György: A madárfényképezés kihívásai. 28

Lapszámunk szerzői:

S. Benke Éva – tanár, Paks
Borsos Lehel – újságíró, Beszterce, Toronto
Farkas György – vegyész, ny. egyetemi oktató, Kolozsvár
Portik Blénessy Ágota – művészettörténész, Kolozsvár
Szentes Stefánia – egyetemi hallgató, Lábnyik, Kolozsvár

A címlapon bernyic (szótt, csavart hosszú öv) Forrófalváról. Szentes Stefánia gyűjtése.
A hátsó borítón kékcinke. Farkas György fényképe.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Kizárólag géppel írt vagy nyomtatott, valamint Microsoft Word programban szerkesztett elektronikus kéziratokat fogadunk el.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovácsna Megyei Művelődési Központ
Kovácsna Megye Tanácsa

Médiapartnerek:

www.szabadsag.ro
Szabadság
Erdélyi Magyar Havilap

Pilinszky keményfedeles füzete

Pilinszky János születésének századik évfordulóját ünnepelte két éve a magyar kulturális élet és az irodalomkedvelők egész sokasága Kárpát-medence-szerte, a Petőfi Irodalmi Múzeum, a Petőfi Irodalmi Ügynökség és Juhász Anna irodalmár vezényletével. És bár idén november 27-én „már csak” kerekén 102 éve lesz annak, hogy a huszadik század egyik legjelentősebb magyar költőjének otthont adott e föld, talán érdemes felidézni azt, hogy miként bukkantak rá nemrég Pilinszky negyven éven át lappangó, keményfedeles füzetére a költő egykori albérletében.

Juhász Anna videós irodalmi útja forgatásakor csöngetett be Pilinszky utolsó, székesfehérvári lakásába, amikor a centenáriumi programsorozat központi eseményére (Pilinszky100 fogalom/centenáriumi szószeret) készült. „Pár napja még azt hittem, csak városi felvételeket tudok majd készíteni a séta alkalmával. A székesfehérvári élő bejelentkezésünk után azonban megkeresett Bokros Judit újságíró, akinek édesanyja, Bokros Jánosné Pilinszky egykori főbérője. Az is kiderült, hogy még ma is abban a lakásban lakik, amit egykor a költőnek kiadott. Jeleztem, hogy szívesen váltanék pár szót az édesanyjával” – idézte fel emlékeit Juhász Ferenc költő fiatalabb lánya, aki többek között azt a kérdést járta körül a húszrészes centenáriumi programsorozatban, hogy miképp kell és miért érdemes ma is Pilinszkyt olvasni, továbbá többedmagával felszínre hozta Pilinszky költészetének személyes és jelenkori értelmezési lehetőségeit.

Az első rész pikantériája volt, hogy Pilinszky egykori főbérője, Bokros Jánosné rábukkant egy füzetre, tele feljegyzéssel, Pilinszky kézírásával – elmondása szerint a füzetet senki nem látta korábban. Bokros Jánosné elmesélte Juhász Annának, hogy kétszer is találkozott a költővel, egyszer 1980 nyarán, amikor Pilinszky és felesége, Ingrid Ficheux meglátogatta a panellakást. Meg is felelt számukra, ám Pilinszky végül egyedül költözött be. Bár a költő sok támogató baráttra talált a városban és a házban, mégis a világtól elzárkózva élt. Sok zenét hallgatott, amiről a füzet lapjai között található magnók, kazetták és műszaki tárgyak borítói is tanúskodnak. A negyven évig lappangó füzetben jórészt zenei feljegyzések olvashatók, azoknak a zenéknek, zeneszerzőknek a listája, akiket Pilinszky hallgathatott, de vannak benne családi utalások, rövidebb és hosszabb bejegyzések is, valamint álmok leírásai.

És ha már Pilinszky kézírásánál, gondolatosságánál tartunk: a költőóriás egyszer úgy fogalmazott az 1977-ben megjelent, Beszélgetések Sheryl Suttonnal című, valós alapokon nyugvó, de fiktív párbeszédet tartalmazó esszéregényében, hogy számára az írás ott kezdődik, amikor gyermekmódra semmit vagy szinte semmit se ért abból, ami lenyűgözi őt: „A nagy művész legfőbb feladata, hogy újra és újra semmit se tudjon. Csak akkor képes megismételni azt a rendkívüli monológot, amit a csecsemő folytat egy-egy különálló tárggyal az összefüggések mindennemű könnyítése nélkül. Egy gyerek monológja a világ szüntelen keletkezésével érintkezik, míg a felnőttek menthetetlenül az összefüggések [...] szintjén igyekeznek bármit is megérteni és elhelyezni. [...] Egy csecsemő önmagában néz meg mindent, s így, ha nincs is áttekintése, a keletkezésről mérhetetlenül többet tud, mint mi, akik beszélni tudunk már a világ legalábbis helyi struktúráiról. A tudás a miénk; a gügyögés az övék, de amíg egy művész [...] csakugyan művész, újra és újra semmit se kíván tudni, s intellektusával újra és újra arra a zérópontra kívánkozni vissza, amikor a ceruzát egyedül érdemes kézbe venni.”

Erre a zérópontra kívánkozott vissza többször is a 102 éve született költő – vélhetően így tett a grandiózus költeményének, az Apokrif egyik versszakában is: „Szavaidat, az emberi beszédet / én nem beszélem. Élnek madarak, / kik szívszakadva menekülnek mostan / az ég alatt, a tüzes ég alatt. / Izzó mezőbe tüzdelt árva lécek, / és mozdulatlan égő ketrecek. // Nem értem én az emberi beszédet, / és nem beszélem a te nyelvedet. / Hazátlanabb az én szavam a szónál! / Nincs is szavam.”

Földi, halandó szemmel nézve immáron bő huszonkét éve, hogy Pilinszky János ismét érintkezik a világ szüntelen keletkezésével, és a tiszta léttel társalog a nyelv kifejezhetetlen, nyelv előtti és nyelv utáni szintjén. És újra megtapasztalja azt összefüggések és vonatkozások helyett, hogy milyen az, amikor – még és már – egyek vagyunk.

A haza bölcse – Deák Ferenc

„A maga alkotásával nemzetének egy fél-évszázados, alkotmányos, munkás békekorszakot alapított, mindenkorra rászolgált nemzete hálájára” – Berzeviczy Albert. A Kisfaludy Társaság elnöke nyilatkozott így háromnegyed százada Deák Ferencről.

A magyar szabadelvűek első vezetője a Zala megyei Söjtörön született, 1803. október 17-én, egy vagyonosabbnak számító nemesi családban. Apja halálát követően két idősebb testvére, Antal és Klára veszik magukhoz Kehidára, és ők irányítják neveltetését is. A környékbeli iskolákban tanul, 1813-tól a kanizsai piarista gimnáziumban, ahol megmutatkoznak kivételes szellemi képességei, bámulatós memóriája és szociális érzékenysége is. 1817 és 1821 között a győri jogakadémia hallgatója, itt már érdeklődést tanúsít a politika iránt, a szigorú tiltás ellenére ellátogat a megyei közgyűlésekre. Egyévi Zala megyei gyakor-nokoskodás után, 1822 novemberében Pesten lett jurátus. Deák jogi pályája felfelé ível, 1823-ban jeles eredménnyel tesz ügyvédi vizsgát, s visszatér szülőföldjére, pesti barátaival élénk levelezést folytat.

Bár Zalából alig mozdul ki, olvasmányai révén mégis európai látókörű műveltséggel vértette fel magát. Jogi téren a hazai szakkönyvek mellett az érvényes bajor, porosz és osztrák polgári és büntetőtörvénykönyvek, valamint Napóleon törvénykönyvét tanulmányozza. A liberalizmus és felvilágosodás eszméi például a humanizmust és toleranciát hirdető Lessing műveiben kerülnek látókörébe, gazdasági vonatkozásban pedig Adam Smith nézetei ragadják meg. Smith közvetítésével jut el a rousseau-i természetjoghoz, majd Montesquieu-t olvassa, és *A törvények szelleme* című munkájában kifejtett elveket Magyarországon is alkalmazhatóaknak tartja. A francia filozófus eszménye az abszolutizmust korlátozó alkotmányos monarchia, ahol a hatalmi ágak különválnak.

Deák 26 évesen már a megye táblabírája, majd 1831-ben lehetősége adódik,

hogy politikai pályára lépjen. Megbízást kap egy megyei összegzésre, Zala vármegyének, az országos küldöttség rendszeres munkáira tett észrevételeinek a megfogalmazására. 1833. április 15-én országgyűlési követté választják, s ehhez nagyban hozzájárult a fogalmazvány sikere, illetve ennek megelőző mozzanata, 1832-es alispánná választása. Zalai észrevételeiben használja először Deák Ferenc a közjó és közboldogság fogalmait, érvelését ugyanakkor átszövi a természetjogra (idesorolja a gondolati és szólásszabadságot, személy- és vagyónbiztonsági, valamint tulajdonjogot) való hivatkozás. Óvakodott a gyors, radikális változtatásoktól, inkább barátságos hangnemben társalogva, lassanként kívánta hozzászoktatni politikai ellenfeleit a korábban rettegett új gondolatokhoz. A sajtószabadság bevezetésének igényét például oly módon hozta szóba, hogy elhitesse a reformok ellenzőivel, miszerint e javaslatok nem gyökeres újítások, hanem csupán a fennálló törvények, a rendi alkotmány hiányosságainak „okos és szükséges” kiigazításai.

Kossuth Lajoshoz hasonlóan Deák is újított beszédeivel, azok tartalmával és előadásmódjával egyaránt. A mondanó lényegére koncentrált, szigorú logikát követve, és kerülve mindent, ami felesleges. A radikálisabb javaslatokat rendszerint másnak engedte át, ha egyet is értett velük, mégsem kezdeményezett szinte soha. Beszédeiben is kiváló taktikát alkalmazott, amit később, főleg általános politikájára vonatkozólag, sokan föl róttak neki. Csak a döntőnek ígérkező pillanatokban, a törvények páratlan ismeretére alapozott érvelésével próbálta meggyőzni politikai ellenfeleit. Továbbá kivételes érzéke volt ahhoz, hogy olyan alkukat kössön, amelyek magukban hordozták a továbblépés lehetőségét.

Deák főleg végzettsége terén volt aktív politikai pályafutása idején, így az igazságügyet érintő kérdések foglalkoztatták a legjobban. E téren komoly kihívást jelentett számára Wesselényi

Deák Ferenc (1803–1876) portréja az Illustrated London News újság 1876. február 19-i számában megjelent gyászjelentője mellett

Miklós 1835-ös perbe fogása. A kormány akciója éles visszhangot váltott ki az országgyűlésen is, s a későbbiekben egy másik kritikus ellenzékit, Balogh Jánost is hűtlenségi perbe fogják egyik beszéde miatt. Deákék felirattal fordulnak az uralkodóhoz, amelyben ő így fogalmaz: „a szabad szólás oly kétségtelen s elidegeníthetetlen jussa minden embernek, amelyet úgy, mint a gondolkodás szabadságát, a természet-től nyerve viszi magával a társaságba (értsd: Parlamentbe), s csak akkor és annyiban lehet annak tilalmáról szólni, ha és amennyiben a positivus törvények által korlátoztatott.”

Az 1839/1840-es pozsonyi diétára Deák Ferenc már nem csupán az ellenzék, hanem az egész országgyűlés vezéregyenységévé nőtte ki magát, hisz tudjuk, ekkorra Kossuth Lajos, kirakapere nyomán, már második éve raboskodik. Monoki barátjának kiszabadulását követően s a *Pesti Hírlap* 1841-es megjelenését látva, Széchenyi István ismételt próbálkozik Deáknak a meggyőzésével egy mérsékelt centrum alakításának a szükségességéről. Széchenyi Deákot szeretné ezen új tömörülés vezéréként látni, de ő Kossuth politikáját támogatja, bár taktikáját kritikai észrevételekkel is illette. Deák tartott az ellenzék megosztásától, ezért igyekezett Széchenyit lebeszélni a Kossuth elleni támadásokról, a *Hírlapot* a nemzet tulajdonaként emlegetve, „mely minden jónak, szépnek nyitva áll”.

1841 novembere és 1843 márciusa között, a Kossuth–Széchenyi-vitától elvonatkoztatva, Deák rendkívül lényeges tevékenységet fejtett ki Pesten a törvényhozásban, nevéhez fűzhető az új büntetőködex szinte teljes kidolgozása, s a közigazgatás reformját érintő törvényjavaslatok. Am javaslatának leglényegesebb része már az országos választmány szűrőjén sem jutott túl, s a pesszimizmusra amúgy is hajlamos Deák kezdte elveszteni a reményt. Szülőföldjére tér vissza, ahol nem tud teljesen távol maradni a közéletből. A politikai porondra 1845 novemberében tér vissza, amikor is az ellenzék vezetői megteszik az első lépéseket a liberális mozgalom párttá szervezésére. Deák itt kap helyet, a háromtagú vezetői bizottságban. A párt 1847. március 15-i országos konferenciáján fogadják el az ellenzék alapelveit. Május–júniusban Deák *Ellenzéki Nyilatkozat* név alatt végső formába önti őket, Kossuth tervezetének kritikai élét kihagyásokkal, tömörítésekkel tompította, általánosította, hogy azok az ellenzék egésze számára

elfogadhatóak legyenek. Az ellenzék június 6–7-i országos konferenciáján jóváhagyott szöveg legalább annyira tekinthető Deák, mint Kossuth politikai hitvallásának.

Miután a Batthyány-kormány Pestre költözött, Deák is jobbra a hivatal-szervezéssel volt elfoglalva, a miniszterelnök bizalmasa és támasza is volt, például a Béccsel folytatott tárgyalások során. Az országban uralkodó állapotok viszont nem szolgálták a szabadelvű normalizálódást. A beígért polgári és büntető törvénykönyvek helyett az ostromállapot bevezetésével és vésztörvényszékek felállításával kellett minisztériumának foglalkoznia. A hatalomra került liberálisok először kerültek olyan ellentmondásos helyzetbe, ahol az egyéni szabadságjogokat bizonyos esetekben ők is kénytelenek az ország érdekében korlátozni. Deák Ferenc így nyilatkozott erről a képviselőházban: kerülhet a haza „olyan körülmények köze, midőn a legszabadabb nép némely polgárilag szabad tetteket nem szabadoknak nyilvánít”.

„Elsősorban az a föladat, hogy a nemzetben ébren tartassék az alkotmányos szabadságért való érzék és lelkesedés.”

Batthyány a kibontakozó horvát támadás előestéjén bejelentette kormánya lemondását, vele együtt Deák is távozik, egyszerű képviselőként vesz részt az országgyűlés munkájában.

A szabadságharc idején Deák már nem jutott többé komolyabb politikai szerephez. A fegyvereknek jutott a fő szerep, az ő békés, kiegyenlítő politikájára nem volt többé szükség. Deák kehidai birtokáról buzdította kintásra Kossuthékat, bár a radikális eszmével, különösen a *Függetlenségi Nyilatkozattal* nem vállalt közösséget. A trónfosztás homlokegyenest ellenkezett az ő államszövetségi koncepciójával, miután meggyőződése volt, hogy Magyarország biztonsága (az orosz veszélytől retteggett) és jövője csak a monarchia keretein belül képzelhető el. 1850 tavaszán a császári hadbírótság felmentette az ellene felhozott vádak alól, főleg azért, mert távol maradt Debrecenből. Ekkoriban történt meg az is, hogy Schmerling, osztrák igazságügy-miniszter, tanácskozára hívta Bécsbe, de a burkolt ajánlatot Deák így utasította el: „A közmúlt idők gyászos eseményei után

oly állapotok között, melyek még most is uralkodnak, lehetetlenség, hogy én nyilvános ügyekben közreműködhessek”.

1854-ben Pestre költözik. A nyilvános politizálásra nem lát esélyt, ezért látogatóinak azt tanácsolta, hogy legalább a magánéletben és a társasági rendezvényeken őrizték 1848 emlékét, ápolva a nemzeti hagyományokat és az anyanyelvüket. Deák Ferenc 1855-től tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia igazgatótanácsának, szerepet vállalt az Akadémia alapszabályzatának a védelmében, amit a császáriak önkényesen módosítottak.

Deák a *Pesti Napló* szerkesztősége számára 1858-ban összefoglalja kivárási taktikájának a lényegét: „Elsősorban az a föladat, hogy a nemzetben ébren tartassék az alkotmányos szabadságért való érzék és lelkesedés...” Az 1861 tavaszán összeülő országgyűlésen Deák már Pest belvárosának képviselőjeként vett részt. Az előző évi *Októberi Diplomát* és a *Februári Pátenst*, amelyek az ország önállóságának kérdését taglalták, a törvényhozás elutasította. Vita bontakozott ki arról, hogy miként tudassák ezt az uralkodóval. Deák egy felirat ötletét támogatta, míg a Teleki László mögé sorakozó többség egy határozat megfogalmazását látta hatásosabbnak. Azonban Teleki öngyilkosságát követően a Deák feliratát fogadja el, csekély többséggel, az országgyűlés. Ebből is kimarad viszont Ferenc József trónigényének az elismerése, s erre hivatkozva az uralkodó még csak át sem veszi a feliratot, ezért augusztusban Deák újat terjeszt a képviselőház elé. Ebben még markánsabban jelentkezik a közjogi követelések, mint első feliratában. Egyezkedő készség is van tehát benne, de ott van ugyanakkor a ragaszkodás Magyarország közjogának törvényes alapelveihez: „Ha túrni kell, túrni fog a nemzet, hogy megmentse az utókornak azon alkotmányos szabadságot, melyet őseitől öröklött. Túrni fog csüggedés nélkül (...), mert amit erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják; de miről a nemzet, félve a szenvedésektől, ön-maga lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz s mindig kétséges.” E felirat teljes támogatást kapott a törvényhozásban, Ferenc József válaszképpen feloszlatta az országgyűlést s új kormányzást vezetett be.

Újabb visszalépés, amelyet azonban a nemzetközi helyzet folytán puhatólások követnek. Ennek konkrét eredménye Deák 1865 februárjában megjelent könyve: *Adalék a magyar közjoghoz*.

Erzsébet királyné Deák Ferenc ravatalánál. Zichy Mihály festménye

Ebben nemcsak jelezte a kiegyezés szándékát, hanem annak tárgyait és határait körvonalazta. Augusz Antal báró udvari megbízottal folytatott tárgyalásain kitartott a jogfolytonosság helyreállítása, valamint a magyar korona területi és politikai integritásának az elismerése mellett.

Az uralkodó decemberre összehívta az országgyűlést, amelynek Deák-párti többsége elkötelezte magát a kiegyezés mellett. Deák részt vett a megalakult bizottságok munkáiban, de a tárgyalásokat inkább már csak elvi szinten irányította, a gyakorlati vezetést Andrassy Gyula grófnak engedve át. Noha Ferenc József felkínálta a kormányfői posztot neki, Andrassyt jelölte miniszterelnöknek, és távol maradt a kiegyezés leglátványosabb közjogi aktusától, a koronázástól is.

Deák tudja, hogy műve nem tekintendő véglegesnek, befejezettnek. 1867. márciusi nyilatkozata: „Nem állítjuk mi, hogy művünk tökéletes. Tudjuk, hogy annak hiányai vannak; de célszerűbbet, mely helyzetünkben gyakorlatilag is kivihető lett volna, készíteni nem tudtunk.” Az emigrációban élő Kossuth, egykori szövetségese *Nyílt levelet* intéz Deákhoz, amelyet a *Magyar Újság* is közöl 1867. május 26-án. Kaszszandra-levele kemény vádakot tartalmaz: Deák jogfeladó politikája a nemzet halálát jelentheti („nemzetünk a jogfeladások sikamlós meredélyén veszélybe, több mint veszélybe, halálba sodortatik”), a nemzeti önállóság feladásával a jövőt vesztegeti el. A „haza bölcse” nem kíván vitába keveredni vele, válaszynyilatkozatában kifejtette: nézeteit senki-re sem kívánta ráerőltetni.

Kiegyezés utáni politikai céljait így fogalmazta meg 1868 decemberében: „Programunk nem lehet más, mint azon alaptörvényeknek, melyeket alkottunk, fönntartása mellett továbbfejleszteni az alkotmányos életet, institúcióinkat, és előmozdítani az ország anyagi és szellemi érdekeit, szem előtt tartva mindig a népjogokat és a törvények előtti teljes egyenjogúságot.”

Négy évtizedes politikai pályafutása 1873-ban ér véget, szívbaja s más betegségei elhatalmasodnak rajta, s élete utolsó három évét szobafogságban kényszerül leélni. Megéri még a Szabadelvű Párt (az ő és a Tisza Kálmán pártjának az egyesülése általi) létrejöttét, majd életének 73. évében, 1876. január 28-án elhunyt. Temetését az országgyűlés szervezi meg, az uralkodó nincs ott, viszont február 22-én szentesítette az 1876. évi III. törvénycikket, amely kimondta, hogy „Deák Ferencnek a haza körül hosszú évek során át szerzett érdemei törvénybe iktattassanak”.

Kortársai és az utókor elemzői egyaránt a kiegyezéssel azonosították életművét, így aszerint méltatták és kárhoztatták Deák érdemeit is, hogy miként változott a társadalom kiegyezésről alkotott véleménye.

Bírálói az I. világháború és Trianon után kerültek előtérbe, Deákot és az általa elősegített dualista államberendezkedést vádolták Magyarország 1920 utáni helyzetéért. Németh László például egyoldalú közjogi szemlélettel vádolja, bukásnak tekintve a kiegyezést, míg Bibó István, elismerve Deák szellemi nagyságát, az életművével összefonódott '67-et hazugságra, fel nem ismert ellentmondásokra épített kiegyezésként értékeli.

Széchenyi pedig, politikai ellenfél voltának ellenére is így nyilatkozik *Színpadi titkok* című cikkében: „ő azon kevesek egyike, kikkel csak ritkán ajándékozzák meg a magas Istenek az emberi nemet. Volna ő bármely haza szülöttje, s méltán mutatná rá, mint legdrágább kincsére, bármily nemzet. Ily magasra állítom én Deák Ferenc kicsinosodott velejét. (...) Tartalék nélkül hódolok felsőbbségének s üdvözlöm emberi méltóságát.” S néhány bekezdéssel később: „széplelkű férfiú, mint előre tudtam, mert ő is szászorta maga elibe teszi a hazát”.

A méltatások mellé még egy, életére és hitvallására jellemző mondata kívánczik ide: „Mert nem az a boldog ország, hol legtöbb gazdag ember, hanem az, hol legkevesebb szegény ember vagyon”.

(2003/11)

S. Benke Éva

Emlékkutazás 2023 őszén a Partiumban (2.)

Szabadszállás református egyházközségének tagjai úgy ünnepelték Petőfi Sándor születésének 200. évfordulóját, hogy végigjárták a Partiumban azokat a településeket, ahol a költő is megfordult. A *Művelődésben* négy részben közöljük az emlékütről készült beszámolót.

Misztótfalu

M

isztótfalu előtt érintjük Szinérváralját, amelynek vára a 15. században épült. A Báthoriak voltak a térség urai, de János Zsigmond erdélyi fejedelem, aki ellenfelének tekintette a Báthoriakat, leromboltatta a várat. Itt született Sylvester János (1504–1551, eredeti nevén Erdősi János) humanista tudós, az *Újszövetség* első magyar fordítója, az ő műve az első magyar nyelvtankönyv is, amely 1541-ben jelent meg. Újszigeten nyomtatták ki Nádasdy Tamás támogatásával.

Tótfalusi Kis Miklós magyar nyomdász, betűmetsző 1650-ben született Misztótfaluban, 1702-ben halt meg Kolozsváron. Nagybányán járt iskolába, majd 1666-ban Nagyenyedre került. Innen küldték Amsterdamba mesterséget tanulni, célja a könyvnyomtatás elterjesztése volt Erdélyben. Még ott adta ki 1686-ban a magyar nyelvű *Bibliát*, saját költségén, de 1690-ben már Kolozsváron találjuk, ahol nyomdát alapított, könyveket adott ki, ő adta ki az első magyar nyelvű szakácskönyvet is, amelyben 213 receptet közölt. Saját tervezésű betűkészletet használt, a firenzei herceg Cosimo de Medici tőle rendelte nyomdájának betűkészletét, de készített héber, görög, grúz, örmény betűkészletet is nyomdai kiadványaihoz, illetve megrendelésre. Európai hírű betűmetsző és nyomdász volt. Ő volt Kolozsváron a református egyház nyomdájának kezelője, a latin helyett magyarra szeretne volna cserélni az oktatás nyelvét. 1698-ban *Mentség* című könyvét megírva védekezett a támadások ellen, a zsinat arra kényszerítette, hogy az enyedi vártemplomban vonja vissza minden

haladást célzó tervét, nézetét. Halála után nem sokkal már emléktáblát emeltek az enyedi templomban az emlékére. Sírja a kolozsvári Házsongárdi temetőben van. (Róla szól Németh László *Eklézsia-megkövetés* című drámája, 1946-ból.) Szülőfalujában múzeum őrzi emlékét, a helyi református templom melletti, 17. században épült régi parókia épületében.

Koltó

„Hol van Koltó?” – kérdezte Arany János, amikor 1847. szeptember 7-én útnak indította levelét Nagyszalontáról, hogy üdvözölje a mézesheteire ide visszavonult költőtársát. Ő még úgy vélte, hogy „valahol Isten háta megett” van, de mi már tudjuk, hogy egyre növekvő hírneve beírta Koltót az irodalomtörténet megszentelt helységei közé. Nevét fogalomná tette Petőfi ottléte, beteljesült boldogsága. De ott élt Teleki Sándor – Victor Hugo, Garibaldi, Bem barátja –, vendégként megfordult ott Liszt Ferenc és Jókai Mór is.

Teleki Sándor barátsága Liszt Ferencel több eseményt is felölel. 1846-ban koltói vendégeskedése után Liszt Kolozsváron koncertezett, Teleki az esti bankettre ide is elhozatta Máramaroszigetről Pócsi Lacit és bandáját, hogy Liszt ismét hallgassa az igazi virtuóz cigányzenét. Majd később, de ez már 1877-ben történt, hogy Teleki a *Hölgyfutárban* megírta egy cikkében a kolozsvári mulatozást. Két évvel később 1879-ben Liszt újra Kolozsváron koncertezett, ekkor olvasta el a cikket. Válaszul a *Magyar rohamindulót* ajánlotta neki:

A Misztótfalusi Kis Miklós-emlékszoba részlete

Misztótfalusi Kis Miklós szobra

„Méltóságos gróf Teleki Sándornak barátilag ajánlom...”; majd ezt írja: „Hát Pócsi Laci ad-e még mindig kardvágásokat nyírettyűjével? Nagyon vágyom rá, hogy huszadik és utolsó rapszódiámat Önnél, Koltón írjam meg, s főleg, hogy ismételhessen csendesesen az én régi, nagyon odaadó barátságomat.” Liszt a cigányok zenéjéről írt könyvében Pócsi Laciról is megemlékezik. Teleki mindvégig őrizte Liszt három zeneművének kottáját (*Magyar rohaminduló*, *Második magyar induló* és a *Lovasdal*), amelyeket ajándékba kapott a zeneszerzőtől (Liszt 1886-ban, Teleki 1892-ben halt meg).

Koltó falu a Lápos folyó teraszán helyezkedik el. A kilátást nem zavarja semmi. Teleki Sándor „bejárta egész Európát azért, hogy felfedezze, milyen szép kilátás van a koltói dombról a kis Buba szőke feje felett” – írta Koltó egyik szerelmese. Maga a „vad gróf” ezt írta: „Házam egy kis lejtős magaslaton áll, az előtérén éjszak felől sima nagy térség, zöld rétekkel, és tölgyfa csoportozatokkal. A térséget a Lápos vize kigyózza

végig, egy magaslatról egész futása látható, mint ő (Petőfi) mondá a Szamosról, mint egy odafagyott villám...” Telekinek e hangulatos képét Petőfi *Szeptember végén* című verse örökítette meg. Cibles, Rozsály, Gutin, Fekete-hegy veszi körül e térséget.

Koltó Máramaros megyében van, magyarok lakta régi település (ma kb. 1300 magyar lakja), a Telekiek birtoka volt. A barokk kastély elődje 1760-ban épült, majd 1821 előtt kissé átalakították. Teleki Sándor, „a vad gróf” 1825-ben vette át a birtok kezelését apjától, Teleki Jánostól. A fiatal Teleki a szabadságharc előestéjén a Kővár-vidék egyik politikai központjává teszi Koltót, ahol nemegyszer találkoznak a vidék politikusai. A gróf olyan népszerű volt a Kővár-vidék lakossága előtt, hogy 1867-ben Nagybánya, Koltó és Szakálalás falu lakossága kegyelemért folyamodott a császárhoz, hogy Teleki 18 évi száműzetése után végleg hazatérhessen, és itthon maradjon. Ez a ragaszkodás mutatkozott meg 1892 májusában is, amikor nagy tömeg kísérte el utolsó útjára az „ezredest” a nevezetes koltói somfa alá, végső nyughelyére. Teleki Sándor 1849-ben, a fegyverletétel után az aradi várbörtönben raboskodott, onnan sikerült megszöknie (e szökés maga is megér egy regényt), Törökországon keresztül Nyugatra menekült, egy ideig Párizsban élt. 1852-ben az osztrák vérbíróság halálra ítélte, távollétében képletesen kivégezték, birtokait elkobozták. 1867. április 3-án kapott amnesztiát. Kétszer nősült, négy gyermeke született: Sándor, László, János és Blanka. 1885-ben átadta Koltót a gyermekeinek, ő Nagybányára költözött, a Zazar partján épült házába, halála előtt Nagybánya díszpolgári címet adott neki. „Ha majd nyugalomra térve / Mi sem bántja majd szívét, / A sokkal hálásb utókor / Tartja fenn dicső nevét” – írta búcsúztatójában Lauka Gusztáv *Gróf Teleki Sándornak* című versében. 1992 májusában Nagybánya és Koltó népe emléktáblát állított a Zazar-parti ház és a koltói kastély falára.

Petőfivel már az első, nagykarolyi találkozón, 1846 szeptemberén megkedvelték egymást, druszák voltak és barátok lettek. Teleki azon kevés arisztokraták közé tartozott, akikkel Petőfi lelki rokonságot érzett már az első pillanatban. Koltóra először október végén látogatott el, a sok élmény után ott a koltói ebédlőben olvasta fel *Erdélyben* című versét, mely a reformkori magyar líra egyik legjelentősebb programverse. Teleki leírja, hogy barátai, a hallgatóság elragadtatva bámult a költőre,

a jelen levő cigányprímás, Pócsi Laci ráhúzta a tust a költőt körülvevő barátok éljenzésére.

Koltón összesen 33 vers született, köztük: *Kellemetlen őszi reggel*, *Búsulnak az őszi virágok*, *Rövidre fogom a kantárszárat*, *Világosodik a csillagos ég*, *Gróf Teleki Sándorhoz*, *Véres napokról álmodom*, *Egy gondolat bánt engemet* – ez utóbbi kettőt a Koltó-közel Berkeszen, egy kiránduláson írta. Két hetet töltött Koltón, Teleki közben elutazott, a költő sétált, szemlélődött, lovagolt a Lápos mentén (megölelte Pila Anikót, a szép cigánylányt, a pletykát, majd a legendát Jókai is megörökítette az 1870-es években, amikor ő is ellátogatott Koltóra). Idézte Petőfit: „Könnyelműség szárnyát / vállaimra vettem / és a csapodárság / pillangója lettem.” (A későbbi évtizedek irodalma tovább bonyolítja e viszony szálait, egy 1933-ban megjelent és előadott szindarab már azt is tudni véli, hogy e kapcsolatból gyermek született. Még azt is feltételezik, hogy a *Szeptember végén* című vers ihletője nem Júlia. Mindez olcsó szenzációhajhászás.) Mindeközben Júlia is vívódott, kétségeit naplója tanúsítja, barátnője, Térey Mari továbbította Petőfinek Júlia bizonytalanságát, a szerelmesek egymástól távol, érzelmeik zűrzavarában vergődtek. A november 10-ére összehívott Belső-Szolnok megyei megyegyűlésen elhangzottak Petőfi versei, többek között az *Erdélyben*, a jelen levő Teleki Sándor meg elszavalta az *Őrült* című verset.

**Az aradi fegyverletétel
után Teleki elmenekült
a biztos halálos ítélet
elől, de távollétében
huszadmagával jelképesen
kivégezték.**

Petőfi, összezavarva a szándékosan terjesztett rémhírtől, miszerint Júlia hűtlen, flörtölt egy német katonatiszttel, hirtelen fellángolásában Debrecenben megkérte Prielle Kornélia kezét. A végső pontot a szakításra Júlia apjának híre tette, miszerint Petőfi nősül, elveszi a szép színésznőt. A házasság majdnem sikerült, de elcsúszott egy banánhéjon (egyházi összeférhetlenség: evangélikus vőlegény, református ara). Ismét Térey Mari közvetített a szerelmesek között, és az már 1847 tavaszán történt, mikor a *Reszket a bokor* című versre Júlia ezt írta válaszul: „Ezerszer, Júlia”.

A nevezetes kőasztal Koltón, talán itt született a Szeptember végén című Petőfi-vers

1846 őszén, Koltón új vendége volt a kastélynak, Liszt Ferenc. Teleki ismét áthozatta szekérrel Szigetről Pócsit és zenekarát, a legenda szerint Liszt Ferenc XV. *Magyar rapszódia*jához felhasználta a *Magasan repül a daru, szépen szól* dallamát.

Teleki visszaemlékezésében írja: „Van még egy somfám, kertem ékesége, a római szent birodalmi időkből, melynek árnyéka alatt Petőfi délutáni álmait húzta.” A hagyomány szerint a somfa a kuruc időkből való. Ifj. Teleki Mihály, a fejedelem fiatal generálisa említi, hogy 1705. november 19–24-én a fejedelem Kővár várából – ez később Rákoczi-vár néven maradt fenn – Kovásra, Koltó közelébe ment „hálni”. Ennek emlékére ültették a koltóiak a legendát őrző somfát. E somfa alatt írta Petőfi a *Szeptember végén* című versét. Mindketten, Teleki, a vad gróf és Petőfi, a szabadság felkent papja szabadságharcosok voltak, hittek a nemzet szabadságában, mindketten Bem híveként az utolsóig kitartottak az ügy mellett. Utoljára 1849. július 30-án, Marosvásárhelyen találkoztak, Petőfi halála előtt egy nappal. Az aradi fegyverletétel után Teleki elmenekült a biztos halálos ítélet elől, persze, mint másokat, távollétében huszadmagával jelképesen kivégezték. Teleki Sándor tíz évig volt Párizsban, majd Olaszországban, közeli barátja volt Alexandre Dumas, akit Liszt Ferenc mutatott be a grófnak. Visszatérve hazájába, a kiegyezés után megírta emlékiratait. A kastélyt 1936-ig

lakta a Teleki család, később természetesen államosították, 1947-től át is alakították, egy ideig szórakozóhely működött benne, majd a kollektív gazdaság irodái kaptak helyet az épületben, és raktárnak is használták. Ma Teleki-Petőfi Múzeum. A kastélykertben elhelyezett romantikus szobor, mely közadakozásból jött létre 1998-ban, a szolnoki szobrász, Pogány Gábor Benő alkotása. Koltó közelében van Pribékfalva, az is Teleki-birtok, ott tartóztatták le 1851-ben Teleki Blankát menekült honvédek támogatása, segítsége vádjával, ítélték el Pesten várfogságra (Kufstein) hosszú évekre.

Nagybánya

Nagyon régi település, 1142-ben II. Géza szász bányászokat telepített a területre, akkori nevén Asszonyptakára, ami tulajdonképpen a királyné birtoka volt. 1327-től, Károly Róbert idején Zazarbánya néven is említik. A város védőszentje Szent István volt, az ő tiszteletére építették az István-tornyot. A város egyik nevezetessége lett az 1445 és 1468 között épült Szent István-torony, amely egy hatalmas gótikus templom fölött őrködött. A templom eltűnt az időben, a torony maradt mind a 40 m magasságával. A várfal építésére Mátyás adott engedélyt a városnak, majd a törökök robbantották fel 1664-ben, csak a Mészárosok bástyája, a lőportorony maradt a hajdani erődrendszerből, ma is ott áll

a piactér sarkán. Híres mesteremberek működtek a városban hajdanán, köztük Ocsovai Dániel fémmetsző (ő készítette Deák Ferenc pecsétnyomóját). 1547-től Kopácsi István prédikátor a reformáció mellé állította a város lakóit, ő alapította a Scola Rivulinát, az ország első középiskoláját, természetesen csak fiúknak. Az iskola 1755-ig működött. 1327-től már volt alsóbb iskolája a városnak. (A Mátyás idejében épített várat is kisajátította a román történelem, egy nemes gesztussal Ștefan cel Marénak tulajdonítja, pedig a torony emelésének idején ő nem volt Erdélyben, és később sem játszott e területen történelmi szerepet.) A színjátszás is hamar megjelent Bányán, 1797-től már fogadták Kolozsvárról a Magyar Jászó Társaság művészeit, akik magyar és német nyelven adtak itt elő.

1848-ban a város egy emberként állt a nemzeti célok mellett, Kossuthot a város díszpolgárrá avatta, majd Bem is innen indult Kolozsvár bevétele. A kiegyezés után számtalan magánbánya működött, a város kulturális élete fellendült, volt Polgári Olvasókör, Kaszinó Egyesület, kiépült a vasútvonal Szatmár és Dés felé. 1896-ban pedig megjelentek a festők, a város neve bevonult a magyar képzőművészet történetébe. Ekkor alapította meg a Máramarosszigeten született Hollósy Simon a nagybányai festőiskolát, idehozta Bécsből és Münchenből festő tanítványait a szabadban festeni. Egész Európa megismerte általuk a festményekre került nagybányai tájat. 1919-ben jöttek a román katonák, 1940-ben visszatértek a magyar katonák, majd 1944-ben a szovjetek rendezkedtek be. Az 1950-es években, Máramaros megyében a román-sággal felduzzasztott város, Nagybánya lett és maradt mindmáig a térség tartományi központja.

A régi főtéren a Felsőbánya felé vezető sarkon áll a hajdani Fekete Sas fogadó, rajta emléktábla, miszerint itt töltötte Petőfi házasságának első éjszakáját. Az utca szemben levő sarkán áll Hunyadi János hajdani lakóháza 1446-ból, mellette Lendvay Márton, a reformkor nagy színészének szülőháza, majd a Degenfeld-ház a 18. századból. A Szentháromság templom 1717-ben épült, a minorita kolostor 1734-ben.

Nagybányán született Németh László író 1901-ben, Tersánszky Józsi Jenő író 1888-ban, 1913-ban Vida Géza szobrász. A Zazar partján áll a Teleki-ház, ma a Magyarok Háza, minden rendezvényük színhelye.

Mit láthatott Petőfi 1847 őszén a Teleki-kastélyból, amikor ezt írta: „Már hó takarja el a bérci tetőt”? Valószínű a

Kilátás a Rozsályra a Teleki-kastélyból, szeptemberben (Még nyílnak a völgyben a kerti virágok...)

Gutin (937 m), Kakastaréj (1447 m), Rozsály (1307 m) ormait.

Máramarossziget

„Magyar kelet bazárja volt e város, / fajok tanyája, ódon és kies. / Közel az éghez s a magyar határhoz / S a vándorló költőkhöz is szíves” – írta Juhász Gyula *Máramarossziget* című versében.

Az Iza alsó folyásánál, a Tisza partján épült hajdani település, majd város több ezer éve lakott terület. A középkorban sóbányák, Aknasugatag, Rónaszék a mindenkor magyar királyok fő bevételi forrása, királyi monopólium volt. Ennek köszönhetőe Sziget, hogy 1352-ben Károly Róbert a szabad királyi városok közé emelte Huszt, Visk, Técső, Hosszúmező mellett. Ezt a kiváltságot Nagy Lajos és az utána következő királyok is megerősítették. A Tiszán leúsztatott fák, a sóval megrakott tutajok bevételt jelentettek a településnek. 1551-ben Közép-Európa első sztrájkja Máramarosban volt, a sóvágó munkások tiltakoztak az embertelen munkakörülmények és a méltatlan javadalmazás ellen. 1524-től Renschi Mátyás vándor prédikátor hirdette az új tant, az egész Máramaros-térség felvette a protestáns vallást. A 16. századtól egyre több zsidó telepedett le a városban, a 19. században Szigeten már öt zsinagóga volt.

A szabadságharc kitörésekor sok tízezer magyar katona állomásozott császári-királyi ezredével a magyar határon kívül, a Habsburg-fennhatóság alatti területeken, tisztjeik zömmel

idegen ajkúak voltak. Galíciában állomásozott a 6. Württemberg-huszárezred, a katonák főleg Szatmárból, Beregből, Máramarosból, a Hajdúságból voltak. 1650 ember és 1300 ló tartozott az állományhoz, Mariopolban kapták otthonról a hírt, hogy a Délvidéken a szerbek ölik az őshonos magyarokat. Feletteseiktől kérték, hogy hazatávozhassanak, erre engedélyt nem kaptak, ekkor az egyik, Hajdúságból való őrmester elkezdte szervezni a szökést. 1848. május 28-án elindultak, a tisztek nem akartak velük menni, mert az engedély nélküli eltávozás, a szökés főbenjáró bűn volt, amit hallállal büntettek. Ám az egyik tisztet fogolyként magukkal vitték, ez aztán melléjük állt, végül Aradnál halt hősi halált. Lenkey János főhadnagy csak később értesült a szökésről, a legényei után lovagolt, hogy rávegye őket a visszatérésre. (Maga a magyar hadügyminiszter is elítélte a szökést, a katonai fegyelmet ezt nem tűrheti el.) Ezek a huszárok lelkiismeretük parancsára indultak hazafelé, megvédeni az otthoniakat. A legények végül meggyőzték, hogy maradjon velük, és segítsen a hazatérésben. Úgy is lett, pár nap múlva már belovagoltak Máramarosszigetre. A megye hivatalos feliratban kért felmentést a huszárokra a magyar kormánytól. A szigetiak azonban mindezzel nem törődtek, fáklás felvonulással ünnepelték a huszárokat. Szigetre 168 fő jutott el, a többiek más irányba indultak hazafelé. (Petőfi is megverselte a Lenkey-huszárokat: *Lenkey százada* címen.) Szigetről az ezred Délvidékre ment, a szerbek ellen, majd a Dunántúlra vezényelték őket 1848 végén. Lenkey ekkor már ezredes volt, majd 1849 augusztusában Világosnál ő is fogságba esett, Aradra vitték. A börtönben elméje elborult, az őrség embertelen módon bánt vele. Bár kimondták rá is a halálos ítéletet, a súlyos beteg embert mégsem „merték” felakasztani. Ápolás nélkül halt meg az aradi várbörtönben 1850-ben. Sírjánál azok a lengyel katonák álltak, akik a cári ezredben szolgáltak, és korábban Lengyelországban együtt lázadtak a lengyel diákokkal a cári elnyomás ellen. Ellenük kivezényelték a Württemberg-huszárokat, parancsnokuk Lenkey volt, de ő nem lövetett a lengyel szabadságharcosok közé. Ezek a katonák Lenkey sírjánál letérdelve imádkoztak a hős tiszt lelki üdvéért. Ő a 17. aradi vértanú. (A tizenhárom vértanúhoz tegyük hozzá 14.-nek br. Ormai Norbertet, akit már augusztusban felakasztottak Aradon, 15.-nek Kazinczy Lajost, akit 29 évesen akasztották fel Aradon 1849.

október végén, 16.-nak Ludwig Haukot / Hauk Lajost [1799. Bécs – 1850. Arad] és 17.-nek Lenkey Jánost.) Bátyja, Lenkey Károly szintén várfogságra ítélt rab volt, később szabadult. Lenkey János hamvait 1936-ban hozták haza szülővárosába, Egerbe.

A szigetiak mindent megtettek a szabadságharc idején, hogy a honvédek segítsék. 1848. december 20-án a Zsibónál aratott győzelem után a téli felszerelés pótlására kérte fel a kormány a honanyákat, kesztyűket kért Máramaros megyétől. Egyik hadsegéde, Szijártó Antal hozta Szigetre Bem kérését. A védelmi bizottság lefoglalt Szigeten minden posztót, gyapjút, az iparosok szabták, varrták a kesztyűket, a honleányok éjjel-nappal varrták, és december 24-ére elkészült a kért mennyiség. (Szijártó Antal 1849. június 5-én vette feleségül a zalatnai mézszárlások elől megmenekült Téglássy Lujzát, az esküvőn a vőlegény tanúja Petőfi Sándor volt.) Asztalos Sándor honvédelmi ezredes (1823–1857) és Móricz Sándor szabadságharcos honvédtiszt emlékoszlopa ott áll a református templom előtt, 1989 után korábban eltávolított nevüket már visszaírhatták a fekete márványoszlopra.

**A szigetiak
mindent megtettek
a szabadságharc idején,
hogy a honvédek
segítsék.**

1944 tavaszán, amikor megkezdődött a zsidóság gettóba zárása Észak-Erdélyben is, Máramarosszigetre gyűjtötték az egész térség zsidóságát. (Szigetköz közel 1943-ban volt munkaszolgálatos Radnóti Miklós is.)

Ma Szigeten és környékén román többség él, köztük ruszin kisebbség, magyarság, kevesebben pedig német ajkú cipszerek (felvidéki németek).

Itt született Leőwey Klára (1821–1897), Teleki Blanka mellett a magyar nőnevelés úttörője, Prielle Kornélia, a reformkor egyik legnagyobb színésznője (Blaha Lujza így írja le 1871-ben a művésznő Vas utcai lakását: „Minden egyes bútordarabhoz Prielle Kornélia művészi pályájának egy-egy emléke fűződik. Javarészt ott kapta vendégfellépései alkalmával vidéken, ahol mindig ünnep volt a megjelenése. Itt van elhelyezve ama díszes karosszék is, melynek támlájába Prielle Kornélia legkiválóbb szerepeit hímezték bele. Itt látható leánykori arcképe is, melyet Barabás Miklós

Prielle Kornélia karosszéke, melyet hajdani kolozsvári rajongóitól kapott, és melyre ráhímezték legsikeresebb szerepeinek nevét

festett. E gyönyörű gyűjtemény háttérét képezi ama tizenkét ezüst- és aranykoszorú, mivel tisztelői hosszú működése alatt kitüntették, és az a sok szalagos babérkoszorú, melyekkel különböző alkalmakkor elárasztották. Emléktárgyainak egy része még a művésznő Vas utcai lakásán van, de ezek is odakerülnek majd a máramarosszigeti Prielle-szobába.) Hálából még a nagy művésznő életében a máramarosszigetiek híres szülöttük tiszteletére a várossal átellenben levő – ma Kárpátaljához tartozó – Gyertyánligetben levő üdülő területét Kornélia ligetnek nevezték el. A szülőháza helyén álló ház falán emléktáblát helyeztek el, melyet a kommunizmus idején eltávolítottak. Ám voltak még emlékezők, és e tábla ismét

felkerülhetett a kétezres évek elején korábbi helyére.

Ugyancsak Sziget szülötte Hollósy Simon festőművész (1857–1918), a nagybányai festőiskola megteremtője. Itt tanított Juhász Gyula. Innen indult haza Szalontára anyja betegségének hírére a színészzel próbálkozó, még debreceni diák, Arany János.

Itt volt neves tanár Szilágyi István, Arany barátja és mentora. Debrecenben tanulótársak voltak 1841-ig, majd a szalontai gimnáziumban tanártársak 1842–44-ben. Szilágyi jogi, teológiai tanulmányokat végzett, Nagyszalontán a gimnázium igazgatója volt. Bécsben az orvosi egyetemre is beiratkozott, de idejét mégis a levéltári kutatásokra fordította mindaddig, amíg

meg nem hívták 1845 szeptemberében Szigetre tanárnak, majd igazgatónak a református gimnáziumba, ahol 51 éven át tanított. Szilágyi Máramarosszigetre kerülése után szorosabb barátság kapcsolta Aranyhoz, levelezés, könyvek küldése, gyakori látogatás Szalontára. Arany László könyvéből (*Arany János levelezése barátaival*, 1888) tudjuk, hogy az 1846–1847-es nyári iskolai szünetben Szilágyi pár hetet töltött Aranyéknál, Nagyszalontán. Szerepe volt abban, hogy Arany a Kisfaludy Társaság pályázatára megírta a *Toldit*, és előtte *Az elveszett alkotmányt*. Arany 1847-es nyári látogatására ezt írja: „Az a két hét nekem ünnepem lesz. Bárcsak öszszevágná kedves barátom látogatása a Petőfiével.” Petőfi ez időben a *Toldi*hoz gratulálva így írt Aranynak: „Szilágyi Pistával levelezel, ugye?” Arany Szilágyi Istvánhoz fűződő barátságáról írja Petőfinek a *Válasz Petőfinek* című versében: „Végre kincset leltem, házi boldogságot / és az Iza partján ama hű barátot.” Szilágyi István, a hű barát, 1897. április 12-én halt meg Szigeten.

Sziget gazdag irodalmi múltjához tartozik az is, hogy néhány sikertelen hetet Arany János itt töltött fiatal „tévolygése” idején, a színészzel próbálkozva, odahagyva debreceni iskoláját. Mikor azonban hírt vette édesanyja súlyos betegségének, szívében lelkiismeret-furdalással, hogy öreg szüleit magára hagyta, gyalog indult haza Nagyszalontára, és belenyugodott a felkínált segédjegyzői hivatalba. (Átgyalogolt az Ecsedi-lápon, ezt idézi fel a *Toldiban* Miklós harca a farkassal.)

Juhász Gyula 1906-ban tett tanári vizsgát Szegeden, ugyanebben az évben kezdte pályafutását a szigeti piarista gimnáziumban. Nem állt tőle távol a piarista oktatási felfogás, hiszen 1899 és 1900 között maga is piarista novícius volt Vácott, ám hamar rájött, hogy szabad szelleme és az életről, szerelemről vallott felfogása miatt nem alkalmas a papi pályára. Szigeten magyar irodalmat és latint tanított, tanítványai kedves, szelíd embernek tartották, de a magányban élő költő rájött, hogy ez az eldugott vidék nincs jó hatással rá. Egyedül sétálgatott az Iza partján, nem volt társasága, örökös fejfájással, depresszióval küzdött. Költői pályája ekkor indult el, 1907-ben Szegeden megjelent első kötete. És akkor jött a megoldás is: 1908-ban áthelyezték helyettes tanárnak a nagyváradai premontrei gimnáziumba. Ott a Holnap irodalmi társaság egyik megalapítója lett, és elkezdődött egész további életére kiható reménytelen szerelme.

A börtönmúzeum belső udvarán az áldozatok emlékműve, Aurel Vlad alkotása

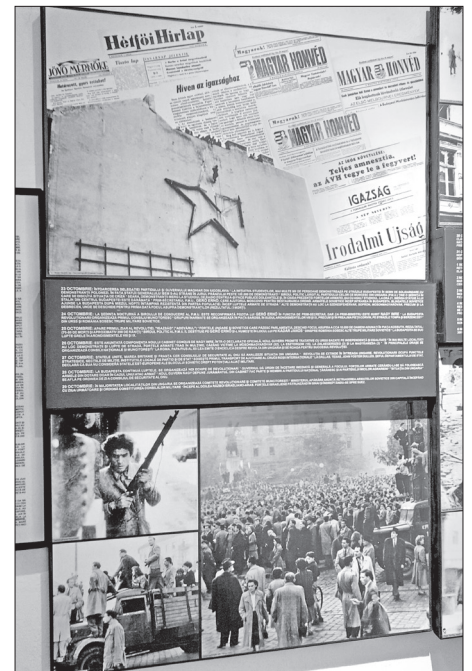
Máramarossziget, börtönmúzeum

A romániai római katolikus egyházat a kommunizmus idején megtűrt, de el nem ismert egyházként kezelték. Az államilag elfogadott és támogatott egyház csak az ortodox volt. Az ötvenes évek elején „Minden út a szigeti börtönbe vezetett.” („Omnes viae Sighet carceram decunt.”) 1950 és 1955 között Szigeten 58 egyházi személyt (a börtönben töltött időszak az 58 személy esetében 551 évet és 5 hónapot tett ki), köztük 19 püspököt (6 római katolikus, 10 görög-katolikus püspököt) tartottak itt fogva, továbbá plébánosokat, lelkészeket. Márton Áron és Bogdánffy Szilárd is itt raboskodott. A börtönt „különleges munkatáboroknak” nevezte a hatalom, mert minden további nélkül a büntetés idejét meg is hosszabbíthatták, így voltak a rabok közt olyanok is, akiket még el sem ítélték. A foglyokat úgy elkülönítették, hogy nem is tudtak egymásról, a börtön egyetlen pontján sem találkozhattak egymással. Elszigetelt világ volt a város közepén. Összesen hetvenen őrizték a létesítményt, egyszerre húsz-harmincan voltak szolgálatban.

Kérdzhetnénk, miért éppen a szigeti börtönt választották ki erre a célra? A börtönt 1897-ben építették köztörvényes rabok részére. A kommunizmus idején, 1948-tól 16, 17 éves máramarosi diákok, egyetemi hallgatók, a kollektivizálást ellenző földművesek voltak az első elítéltek. Majd a kommunizmus

alatt kifejezetten politikai okokból elítélt rabokat tartottak a falai között. Közel volt a szovjet határhoz, ha kellett, azon átszállíthatták őket, messze a szülőhazájuktól. A város messze esett a nagyobb településektől, a hírek nem szivároghattak ki innen. Az épületet az utcán is örök vigyázták, nem volt szabad az épület mellett elmenni, amikor pedig új rabokat hoztak, lezárták az utcát. Aztán 1950-től a romániai elitet hozták Szigetre. Két csoportot őriztek itt: minisztereket, államtitkárokat, valamilyen már betiltott pártban aktív személyeket, továbbá római és görög katolikus püspököket, papokat, helynököket, kanonokat, szerzeteseket.

A börtön személyzetét gondosan megválogatták, nem iskolázottságuk, tapasztalatuk, hanem a párthűség volt a döntő. Az igazgató egy három elemi osztályt végzett favágó volt egy közeli hegyi faluból. Nyugdíjazása után még évekig Szigeten élt, 84 évesen halt meg azzal a biztos tudattal, hogy jó ügyet szolgált. A rabok a börtönőrök nevét nem ismerték. Néha akadt egyikét jóindulatú őr is. Például, amikor Iuliu Maniu haldoklott. (Hajdan Maniu Gyulának hívták, zilahi diák volt akkoriban, amikor Ady is ott tanult. Jogi karon tanult Kolozsváron magyarul, majd Pesten, utána Bécsben. Trianon után a „Nagy Románia” álom éharcosa lett, három ízben nevezték ki Románia miniszterelnökévé a parasztpárt képviselőjében. Az ő nevét viselte 1944 őszén a szovjet hadsereg nyomában

Emlékpánó az 1956-os forradalomról a börtönmúzeumban

haladó fosztogató, gyilkoló Maniu-gárda.) 1947-ben letartóztatták, felesége a Bărăganba került kényszermunkára, ő pedig Szigetre. 1953. február 5-én haldoklott, amikor az őr az egyik püspököt átvitte a cellájába, hogy feladja az utolsó kenetet.

Ugyanakkor volt olyan őr is, aki a püspökök cellájában megtanulta a magyar Miatyánkot. A püspököket már letartóztatásuk előtt megfigyelés alatt tartotta a Securitate, majd kiszemelték őket különböző koncepciók perék fő vádlottainak a szerepére. Olyan ítéletek születtek, amelyeknek semmi alapja nem volt, bizonyíték sem, de azt bármikor kreálhattak. A 82 éves Pácha Ágoston temesvári püspököt 18 évre ítélték. Márton Áront (1896–1980) 1949. június 21-én Gyulafehérvár és Tövis között az országúton tartóztatták le a titkárával együtt. 1951. július 30-án életfogytiglani börtönre ítélték. Zsiláva, Nagyenyed börtönei után Máramarosszigetre vitték, a 45. számú cellába. Ott tizenhárom püspök, pap volt együtt. Márton Áront 1954. május 27-én Bukarestbe szállították át, a Belügyminisztérium egyik fogdájaiba. Korábban püspökként kétszer is találkozott Petru Grozával, a korábbi miniszterelnökkel, aki akkor a Nagy Nemzetgyűlés Elnökség elnöke volt. Fordulhatott volna hozzá, de Márton Áron elutasította, hogy kegyelmet kérjen. 1955. január 6-án büntetését felfüggesztették, azt mondták, szabad, mehet vissza Gyulafehérvárra. Mindvégig ellenezte, hogy az állam a katolikus

Nagybányai utcarészlet, középen az István-torony

egyház ügyeibe beavatkozzon, ebben csak a Szentszék lenne illetékes. Gyulafehérváron hosszú évekig házi őrizetben volt, nem hagyhatta el a püspökség területét.

A szigeti börtön három meghatározója az éhség, a hideg és az elszigeteltség volt. A megbüntetett rabokat ablaktalan, „fekete” cellába zárták. „Mi, kommunisták, nem ölünk meg senkit. Megvannak viszont a módszereink arra, hogy rávegyünk, te magad verd a fejed a falba” – mondta a foglyoknak a három elemi osztályt végzett igazgató, Vasile Cioplean. A rabok nem írhattak,

nem olvashattak, de ha lehetőség adódott, akkor képezték magukat: előadásokat tartottak egymásnak, vagy idegen nyelvet tanítottak. A külvilágtól elszigetelődtek: nem kaphattak csomagot, senki nem látogathatta őket, a családjukkal sem levelezhettek. A hozzátartozóik nem is tudták, hol vannak bebörtönözve, egyáltalán élnek-e.

Az ételadagot úgy számították ki, hogy a fogoly fokozatosan gyengüljön az éhezéstől. Kemény fizikai munkára is befogták a legyengült, éhező rabokat, zsákoltak, vizet pumpáltak. Betegápolás? A börtönorvos szerint a

gyógyszerek szükségtelenek, hagyjuk a természetet dolgozni. Kórházi kezelés nem volt, a panaszra csak ilyen orvosi válasz érkezett: „Hallgasson ide, én itt semmit nem adhatok magának.” A fogvatartottak lassú, de biztos halálra voltak ítélve. Ezzel szemben a börtön igazgatója úgy emlékezett vissza, hogy 3200 kalória naponta, ötszöri étkezés, lekváros, vajjas kenyér, tejeskávé, a betegeknek diétás koszt stb.

A romániai börtönök közül a szigetiben volt a legmagasabb az elhalálozási arány. Öt év alatt a rabok 25%-a halt meg. Kezdetben a halottakat éjjel temették el a városi temetőben, de hogy melyikbe, azt nem lehetett tudni. 1952-től a Szegények temetőjébe (a városon kívül volt akkor) szállították a holttesteket, lepedőbe csavarva, jeltelem sírba, a megásott gödör tetején a földet gyepféglákkal elsimították, hogy nyoma se maradjon. A koporsóra szánt fából a börtön igazgatójának készültek különböző bútorok. Halotti bizonyítványt nem állítottak ki, erre csak 1957-ben került sor, a családtagok sürgetésére. 1955 nyarától a szigeti börtön ismét köztörvényes bűnözők börtöne lett. A politika foglyok rokonai elhunyt családtagjaik után „nyomoztak”, hiszen kellett volna a halotti bizonyítvány. Ezek keltezése is hamis volt, 51 iratból 42-t mind 1957. július 20-ára kelteztek, 9-et pedig augusztus 13-ára. A halálesetek bejelentője fiktív, nem létező személy volt, a halotti bizonyítványban pedig a fogva tartott és Szigeten elhunyt személyeket úgy tüntették fel, mint akik semmiféle iskolai bizonyítvánnyal nem rendelkeztek. A halál helyszínéként a szigeti kórház szerepelt az iratokban.

A romániai börtönök közül a szigetiben volt a legmagasabb az elhalálozási arány.

1955 után megkezdődtek a tárgyalások Románia csatlakozásáról az ENSZ-hez. A genfi egyezmény értelmében Románia amnesztiát hirdetett, ám a szigeti börtönből csak néhány rabot engedtek szabadon. A többieket más börtönökbe vitték, vagy a Bărăgan kényszermunkatáborába deportálták. 1977-ben a börtönt bezárták, 1993-ban múzeummá alakították át, ma látogatni lehet. A fő cellasor elején ez áll: „Megismeritek az igazságot, és az igazság szabaddá tesz benneteket.” (János evangéliuma 8,32)

Mit jelent nekem a régizene-fesztivál?

A Csíkszeredai Régizene Fesztivál szervezőinek, résztvevőinek, barátainak vallomásai

Dáné Tibor Kálmán

Ha

július, akkor Csíkszeredai Régizene Fesztivál. Legalábbis számomra, immár másfél évtizede. Az egykor régizenész feleségem vett rá arra, hogy menjünk el erre a nyár derekán zajló eseményre. Azóta az életem részévé vált: ugyancsak hiányérzettel zártam azt a bizonyos covidos esztendőt, nemcsak a pandémia okozta életmódváltás miatt, hanem azért is, mert az „ebzárlat” miatt nem lehetett júliusban Csíkszék fővárosába utazni. Így az interneten (YouTube – értsd: Jútub) próbáltam pótolni az elmaradt zenei élményt, nosztalgiázni az eseményről. Tévedés ne essék, nem vagyok elvakult zenerajongó, csak szeretem a jó zenét, és nagy tisztelője vagyok a muzsikuskoknak, akik több tízezer órát töltenek el életükből gyakorlással, hogy úgy szólaltassák meg egy-egy előadás alatt a zeneszerszámukat, hogy számomra életre szóló élményt szerezzenek. Mi tagadás, zenei ízlésemet a muzsikáláshoz ugyancsak értő feleségem is sokat csiszolgatta az elmúlt tizenöt évben, no meg természetesen az újdonsült barátaim is a régizene-fesztiválon. Ez a másfél évtizedes részvételem ezen a rangos eseményen talán feljogosít arra, hogy elismeréssel szóljak a Hargita Megyei Kulturális Központtól, mint a fesztivál főszervezőjéről, hisz ez az évről évre megrendezésre kerülő művészeti találkozó egyre magasabb színvonalon képviseli, ma már európai összehasonlításban, a hazai zenei életet. Persze az intézményt a „nemesség” is kötelezi, hisz ne feledjük, a Csíkszeredai Régizene Fesztivál közel ötödfél évtizede öregbíti a székely város hírnevét. Szóval számomra nemcsak felejthetetlen zenei élményt, de számtalan új barátot, életre szóló emberi kapcsolatokat adott ez a zenei esemény. Illesse köszönet és hála

Az évről évre megrendezett művészeti találkozó egyre magasabb színvonalon képviseli, a hazai zenei életet.

mindazokat, akik részt vállaltak a *Művelődés* folyóirat alábbi anketján, és válaszoltak arra a kérdésünkre, hogy: „Mit jelent Önnek a Csíkszeredai Régizene Fesztivál?” És természetesen megtisztelő elismerés mindazoknak a munkatársaknak, akik évről évre nem kis szerepet vállalnak ezen rangos, értékteremtő zenei esemény megvalósításában.

Ferencz Angéla

Incze László felvétele

Régi. Gyermekkor. Színpad. Virágcsokor. Csodálat. Tamburandadóri. Furulya. Virágének. Mikó-vár. Barozda. Vásárhelyi Rádió. Csíkszeredai. Büszkeség. Reneszánsz. Balassi. Plakát. Családi. Társ-szervezés. Fotók. Sajtótájékoztató. Nevek. Szállás. Étkezés. Utazás. Telefon. Program. Bicikli. Ferencesek. Csíksomlyó. Együttesfelelős. Schola. Gregorián. Beavatódás. Főszervezés. Család. Csapat. Művészeti vezető. Program. Tervek. Programfelelős. Flipchart. Jegyzetek.

Témák. Elvek. Mesterkurzusok. Keretek. Intézményi. Pénzügyi. Levelek. Telefonok. Adatgyűjtés. Leírások. Műsorfüzet. Fordítás. Magyar. Angol. Román. Honlap. Morfondírozás. Tanulás. Fejlődés. Meghívók. Meghívottak. Listák. Sajtó. Szövegek. Interjúk. Rádió. Tévé. Internet. Facebook. Média. Csatornák. Posztok. Intrók. Afterek. Egyeztetések. Félreértesek. Tévedések. Javítások. Feszültségek. Enyhülések. Döntések. Fenntartók. Támogatók. Költségvetés. Aggodalom. Pályázatok. Elszámolások. Táblázatok. Tanácskozások. Online tanácskozások. Partnerek. Terek. Helyszínek. Szolgáltatók. Önkéntesek. Rajongók. Partnereink. Csíkiak. Közönségünk. Zenészek. Szépek. Okosak. Soknyelvűség. Fegyelem. Összhang. Hangszerek. Bélhúrok. Pára. Eső. Akusztika. Kapcsolatok. Barátságok. Beszélgetések. Történetek. Személyiségek. Tükrök. Kérdések. Válaszok. Vélemények. Elvárások. Megfelelések. Ötletelések. Újítások. Elengedések. Meglepetések. Koncertek. Gyermekprogramok. Örömeik. Mérgelődések. Tanulás. Fejlődés. Sikeríz. Szeretet. Felelősség. Megbecsülés. Folytonosság. Színvonal. Tapasztalat. Csapatmunka. Gondosság. Otthonosság. Fáradtság. Fáradhatatlanság. Műveltség. Küldetés. Kájoni. Örökség. Lokális. Európai. Egyetemes. Emberi. **Zene.**

Filip Ignác

Szakmailag és érzelmileg is szorosan kötődöm a fesztiválhoz. Mint előadó, majdnem mindenki kiadás során felléptem az utóbbi harminc évben, és mint művészeti vezető – 2008 óta – valamennyi kiadás tervezésében és kivitelezésében részt vettem. A fesztivál számomra barátokkal, hazai és külföldi

zenészekkel való találkozást, tanulási lehetőséget, munkát és egyben családi programot is jelent. Egy kiadás lezárása után már megkezdődik a következő fesztivál tervezése, majd hazai és külföldi együttesekkel való kapcsolatfelvétel. Nagy öröm, hogy a gyermekeim is aktívan muzsikálnak, ami a fesztiválon és a nyári egyetemen való rendszeres részvételüknek is köszönhető.

Érdeklődésem a régizene iránt 1986-ra nyúlik vissza. Ekkor kezdtem furulyázni, barokk repertoárt gyakorolni és játszani. Később alkalmam volt fellépni hangversenyeken a Cantus Serenus régizene-együttes tagjaként és szólístaként több filharmonikus zenekarral. 1990-ben részt vettem az innsbrucki Régizene Fesztivál mesterkurzusán, ami nagy élményt jelentett számomra. Ekkor határoztam el, hogy azt a mintát itthon is követni kell, és ha erre valaha is lehetőségem nyílik, meg fogom valószínűsíteni. Pont tizennyolc év után, 2008-ban kaptam megbízást, hogy működjek közre művészeti vezetőként a Csíkszeredai Régizene Fesztivál megszervezésében. Tehát egy 18 éves álom beteljesedése vette kezdetét. Ekkor született meg a fesztivállal párhuzamosan zajló Régizenei Nyári Egyetem, az egyes fesztiválkiadások tematizálása, majd egy évvel később a Barokk Fesztiválzenekar ötlete, amely évente hazai és külföldi, barokk hangszereken játszó zenészeket egyesít egy hangverseny erejéig. Igyekszem azóta is a dr. László Ferenc tanár úrtól, a fesztivál korábbi művészeti vezetőjétől örökölt zenei és tudományos színvonalat megőrizni. Manapság a fesztivál a régió egyik meghatározó rendezvénye, kitűnő és lelkes szervezőcsapata révén sikerült országos és európai szinten elismert márkanevet létrehozni: a Csíkszeredai Régizene Fesztivált, valamint a Csíkszeredai Régizenei Nyári Egyetemet.

Boros Zoltán – Pávai István

*A Régizene Fesztivál 40 év után.
Emlékek és gondolatok*

Negyven évvel ezelőtt indult útjára Erdélyben, Csíkszeredában a Régizene Fesztivál. Ezen a kerek évfordulón érdemes megemlíteni, hogy a romániai kommunizmus sötét, utolsó évtizede elején született, és ma is élő, virágzó fesztivált kik is indították. Az első két fesztivál műsorfüzetében szerkesztőként és rendezőként feltüntetett nevek a rendezvényt kiötlő, kezdeményező muzeológust (Miklóssy V. Vilmos), muzikológust (Pávai István) és tévés zenei

szerkesztőt (Boros Zoltán) hivatottak jelezni. A következő években a szerkesztés, rendezés munkájához Simó József és Boér Károly csatlakozott, a máig értékes grafikai szimbólum Mérey András alkotása, a műsorvezető rendszerint Boros volt.

A fesztiválhoz a Román Televízió Magyar Adása (be nem vallottan) társ-szervezőként járult hozzá. A televízió díszlettervezője, Gheorghe Raszovsky alakította ki a színpadképet, Carmen Raszovsky jelmeztervező teherautónyi történelmi jelmezt hozott Csíkszeredába, és azokba öltöztette a fellépő együtteseket. A magyar jelmezek sem hiányoztak, mert két évvel korábban forgatta Boros Zoltán a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium történetéről a *Mondod-e még?* című filmet, és az ahhoz készült 16–18. századi magyaros ruhák még ott voltak a televízió jelmeztárában.

A fesztivál országos jellegét nemcsak a televíziós közvetítések jelezték, hanem a meghívottak összetétele is. A Magyar Adás szerkesztőségének anyagi támogatásával sikerült olyan nagyobb létszámú együtteseket is felléptetni a fesztiválon, mint a Marin Constantin vezette, nemzetközi hírnévű bukaresti Madrigál Kórus vagy a Román Rádió Kamarazenekara Bács Lajos vezényletével, aki másfél évtizeddel a fesztivál előtt elsőként dolgozta fel a *Kájoni-kódex* táncait.

A siker kulcsa az volt, hogy erdélyi fiatal magyar muzikusok már jóval a fesztivál indulása előtt érdeklődtek a magyar zene korábbi századai, olyan zenei korszakok iránt, amelyek darabjai nem jelentek meg a hivatásos zenei intézmények, filharmoniaiak, zeneiskolák, konzervatóriumok repertoárjában. Az első erdélyi magyar régizene-együttest, a Camerata Transilvanicát a hetvenes évek elején a fiatalon elhunyt nagyváradi Babrik József alapította. A marosvásárhelyi Pedagógiai Intézet zenetanári szakán Brandner Nóra tanárnő szervezett és tanított be régizene-együttest, amely gyakran szerepelt koncerteken, a televízióban és a rádióban. A marosvásárhelyi Színművészeti Főiskola diákjai a hetvenes években rendszeresen jelen voltak a televízió régizene-műsoraiban, énekeltek, táncoltak, korabeli verseket, diákszínhátékokat, -dalokat adtak elő. A vajdahunyadi *Zenés Karaván* című tévé-műsorban a vár lovagtermében Haáz Sándor együttese húzta a talpalávalót a régi magyar ruhába öltözött táncoló színművészeti főiskolásoknak, Szilágyi Enikő mondott Balassi-verset, Meister

Éva Heltai Gáspár-fabulát, Szilágyi Zsolt virágénekeket adott elő a Tinódi együttesel stb. Kájoni Jánosról szóló Boros Zoltán egyik műsora az *Éneken hallottam* című sorozatban, ahol a táncokat a Musica Antiqua együttes adta elő, a zenét, képet Andrei Brădeanu rendező ötvözte művészi élménnyé. Induláskor tehát a fesztiválnak volt mire alapoznia.

1980-ban az első fesztiválon a következők léptek fel: Erdővidéki Camerata, Nagykárolyi Régi Zene Együttes, a kibővített Barozda Kájoni együttes néven (Csíkszereda), Musica Antiqua (Kolozsvár), Tinódi együttes, a Székelyudvarhelyi Kamarakórus és a Vox Humana kamarakórus (Sepsiszentgyörgy), Musica Rediviva (Bukarest), Valentin Farcaș, Nemes György, Száraz István klasszikus gitár, Elekes Emőke lant, Marta Joja spinét, Steliana Calos ének, Kozma Mátyás orgona.

A következő években szinte a földből nőttek ki az együttesek, a régizene mozgalommá szélesedett. A jelentkező új együtteseket a fesztivál zenei felelőse, most úgy mondanánk, zeneigazgatója meghallgatta, a legjobbak műsorba kerülhettek, vasárnaponként délelőtt pedig immáron külön hangversenyt kellett rendezni az ifjússági együtteseknek. Szólt a dal, az erdélyi magyar és magyar vonatkozású zene hangszeres és énekelt darabjai ismét hallhatókká váltak, a gyerekek a régi diákdalokat fűjták, a fiatalok társas szórakozásain megszólaltak a táncmuzsika mellett a népszerű régi magyar világi énekeink is. Ebből a kezdeti korszakból fontos még megemlítenünk Borbély Zoltánt, a Marosvásárhelyi Rádió zenei szerkesztőjét, aki egyben a hangmérnöki feladatkört is ellátva örökölte meg az első fesztiválok hangzásvilágát, hozzájárulva ahhoz, hogy ezt a muzsikát szélesebb közönség is megismerhesse az éteren keresztül.

Az 1990-től indult új sorozat sikeresen használta ki a lehetőségeket, a színvonalas külföldi meghívottak nemzetközivé tették a rendezvényt, így a fesztivál mára már kiemelt helyet foglal el Közép-Európa zenei életében. Ilyen nagyságrendű, évenként jelentkező régizenei koncertsorozatként egyedülálló. A külföldi együttesek rendszerint egy-egy kis európai régió sajátos régizenei kultúráját hozták magukkal, mindenki a saját népének, népcsoportjának a zenéjével jelentkezett, ruházatban is igyekeztek jelezni a kort, ami emelte a fesztivál hitelességét. Ugyanakkor a legkiválóbb magyarországi és hazai együttesek, előadók is

rendszeresen jelen voltak a hangversenyeken. A fiatalok képzésére az 1990-ben újraindított fesztivál szervezői is gondoltak, ezért alakult meg a Régizenei Nyári Egyetem, amely egyedi alkalmat nyújt a beiratkozók számára, hogy a műfaj szakmai kiválóságaival találkozassanak. Zenetanárokkal, előadóművészekkel hangszeres továbbképzés folyik, kórustanítás, olykor még táncoktatás is, és végül egy színvonalas vizsgaelőadás.

A fesztivál kezdeti időszakában külföldi együttesek meghívására nem volt lehetőség, de a korabeli műsorfüzetekből látható, hogy jelentős arányban jelen volt a nyugat-európai régizene is a koncerteken. Az akkori repertoárból viszont elmaradhatatlan volt az erdélyi és a tágabb kelet-európai környezet dallamkincse. A 16–19. századi magyar dallamvilág messzemenően megállja a helyét nemzetközi vonatkozásban is, még csak nem is mint valami kuriózum, hanem mint az összeurópai zenei műveltség szerves része. Tinódi Lantos Sebestyén remek dallamait bátran sorolhatjuk a korabeli európai daltermés javához. Van olyan 16. században nyugaton feljegyzett táncdallam is, amely akkoriban Franciaországban divatos volt, de egy századdal később ott már elfeledték, míg a *Kájoni-kódex* megőrizte, sőt az erdélyi néphagyományban is fennmaradt. Utóbbi tény azt is bizonyítja, hogy Kájoni nem egy múltó erdélyi zenekultúra emlékeit örökölte meg, hanem a korabeli élő muzsika darabjait jegyezte föl.

A korábbi századok hazai közdalainak, népszerű táncdallamainak egy része nyugat-európai műveltségű muzsikusok révén került hozzánk. Ezekből hamarosan sajátos regionális zenei stílus alakult ki, amelynek további darabjait többnyire hazai zenekedvelő arisztokraták, városi polgárok szerezték. Jó lenne tehát minden lehetséges alkalmat megragadni népszerűsítésükre, hisz a legtöbb ilyen dal ma nemcsak koncerteken, hanem családi, társasági eseményeken, kiránduláson, iskolai ünnepélyen is szerepelhetne. A hajdani diákdalokat, kuruc dalokat eleve csoportos éneklésre szánták. A korabeli kollégiumi diákság énekelve indult el Gergely vagy Balázs napján az első osztályba gyerekeket verbuválni, vagy ünnepnapok előestéjén felköszönteni a tanárokat, gazdákat, meg a kollégium szükségleteire gyűjteni, ma úgy mondanánk, hogy *fundraising*-körútra.

Tisztelettel és szeretettel tekintünk a fesztiválszervezők eddig befektetett munkájára, a szakmai színvonal,

a műfaji tisztaság biztosításáért, a nemzetközi zenei életben joggal elnyert előkelő minőségért. Ugyanakkor szeretnénk ajánlani számukra, hogy a Régizenei Nyári Egyetem keretében, ha lehet, essen nagyobb hangsúly az énekelt magyar régizene oktatására, a fiatalok körében való népszerűsítésére. Emlékszünk olyan záróünnepélyre is, ahol egy háromórás rendezvényen összesen két magyar dal hangzott el, pedig a nyári egyetem egyedi alkalom lehetne arra, hogy a nemegyszer száznál több beiratkozott gyerek, fiatal olyan zenei képzésben részesüljön, amely nemcsak az általános zenei műveltségéhez, hangszertudásához járul hozzá, hanem ezen belül zenei anyanyelvünk értékes történelmi fejezeteit is megismertetné. Közkinccsé válhatna egy olyan magyar zenei repertoár, amely nemcsak arra érdemes, hogy a kódexek megőrizték, a koncertek közönsége megtapsolja, hanem arra is, hogy aktív zenei műveltségünk, saját daltudásunk részévé váljon.

A Régizenei Nyári Egyetem keretei között mindössze arra lenne szükség, hogy egy zenetanár felvállalja, hogy a bármilyen hangszerképzésre vagy a kórusba jelentkezett gyerekeket, fiatalokat ilyen dalokra is tanítsa. Így érezhetővé válna, hogy a fesztiválnak a koncerteken nyújtott zenei élményen túl közösségformáló kisugárzása is van, hogy a székelyföldi fiatalok anyanyelvi zenekultúrájának gazdagítását is szolgálja.

Egy kis fantáziával elképzelhetjük egy ilyen fesztivál zárókoncertjét a Mikó-vár udvarán. A közönség sorai közt és a körfolyosón ott lenne az a száz egy-néhány gyerek és fiatal, aki részt vett a Régizenei Nyári Egyetem képzésén. A koncertet záró magyar együttes műsora végén ők is bekapcsolódnának az éneklésbe, sőt a közönség, amely bejövételkor megkapná egy szórólapon a műsorzáró dalokat, együtt énekelhetne az együttesel és a fiatalokkal. Zengne a dal, zengne a Mikó-vár. Ha szükséges, a Csíki Játékszín valamelyik rendezője is bizonyára szívesen besegítene. Nem mi találjuk ki ezt a műfajt, nyugat-európai fesztiválok is művelik. Magyarországon például a *Kórusok éjszakája* végén a közönség éjfélutáni közös énekléstől is feltöltődve, egy csodálatos mesebeli, éneklő, zenélő város emlékét viheti haza.

Megvolt a Kájoni-évforduló, megvolt – a járvány miatt sajnos csak szűkebb lehetőségekkel – ez a negyvenedik, jubileumi fesztivál. Új évtized kezdődik, remélhetőleg ismét álarok nélkül,

és nem látjuk akadályát annak, hogy a fesztivál részeként működő Nyári Egyetem felvállalja a *genius loci*, a hely szeleme és a polihisztor Kájoni János öröksége által sugallt ars poeticát: akkor lehetünk az egyetemes európai kultúra szerves része, ha hozzá tudjuk adni a magunkét is.

Félreértés ne essék, tisztelettel tekintünk a szervezőkre, rendezőkre, a rendszeresen visszatérő vendégtanárokra és művészekre. Különleges érzés számunkra látni, hogy egy negyven évvel ezelőtti kezdeményezésből létrejött fesztiválnak ma is van folytatása, sőt egyre jobban kiteljesedik. Szembeállítani sem szeretnénk az első régizene fesztiválok műsorpolitikáját a mostanival. Amit javasolunk, azt *nem valami helyett* gondoltuk, hanem kiegészítésképpen, mert szerintünk növelhetné a rendezvény hatását, kisugárzását. Nem beszélve arról, hogy a Hargita Megyei Kulturális Központ művészetpártoló szerepe mellett közművelődési küldetését is szélesebb spektrumon tölthetné be.

(Megjelent a Hargita Népeben, 2020. június 29-én.)

Benkő Judit

Fesztiválok, élmények, visszatérések

Kicsit ijesztő elgondolni, hogy idestova negyven éve annak, hogy felfedeztem a Csíkszeredai Régizene Fesztivált, és úgy általában a régizenélést, amely operarajongóként nemigen került addig a figyelmem középpontjába. Az élményt csak fokozta az, hogy a régi muzsikák kedvéért pár napra teljesen átlényegült a Mikó-vár, amelynek udvarára sajátos, múltidéző hangulatot varázsoltak a korhű ruhák, s a számomra akkor még újdonságként csengő régi hangzások.

Bár repertoárja nem régizenei vonatkozású volt, néhányszor szerepelt a fesztiválon a Villanella elnevezésű női kamarakórus (amelynek csíkszeredai zenetanárként magam is lelkes tagja voltam); pár éve jutott el hozzám is az a fotó, amelyen (bizonyára tévéfelvétel céljából) a vár közelében „énekelünk” (gondolom, playback lehetett, mert akkoriban a Magyar Adás számára Boros Zoltán vezetésével a hangfelvétel mindig külön készült), ráadásul azokban a régmúlt idők eleganciáját idéző ruhákban parádéztunk, amelyeket akkori kolleganóm, Kovács Katalin emlékei szerint a Madrigál kórus kölcsönzött nekünk. A fesztiválhoz kapcsolódott utóbb évekig tartó együttműködésem *A Hét* című folyóirattal: első fesztiválbeszámolóim közlése után, bár a fesztivált elhallgattatták, Barabás István évekig „rendelt” tőlem zenei tárgyú írásokat a lap számára.

*

Már a Kolozsvári Rádiónál dolgoztam, amikor több éves kényszerszünet után újraindult a fesztivál, ám mégsem riporterként tértem vissza 2009-ben, hanem László Bakk Anikó szervezésének köszönhetően azért, hogy az akkor már működő nyári egyetemen egy előadás keretében bemutassam Brassai Sámuel frissen restaurált csellóját, amely az Amaryllis Egyesület kezdeményezése eredményeként akkoriban kezdte hallatni a hangját. Kostyák Előd gordonkaművész kezében a gordonka fényesen bebizonyította, hogy a tudós a hangszervásárlásban is szakértőnek bizonyult.

*

Időközben hosszú távon is sikerült visszatalálnom, s a Kolozsvári Rádió szerkesztőjeként, két éve pedig a HangfüggőKert Podcast házigazdájaként nyári programom fontos része a Csíkszeredai Régizene Fesztivál, s csak azért nem tudom végighallgatni, mert két határozott egyéniségű kutyusomat csöppet sem könnyű több napra értő és erős kezekre bízni.

Akárcsak régen, mostanság is annak örülök legjobban, ha szép az idő, és az együttesek a várudvaron muzsikálhatnak, s mindig kíváncsian várom, milyen érdekes, izgalmas téma köré rendeződik majd a program. A mosolygós, legapróbb részletekre is figyelő szervezéshez is csak gratulálni tudok: legfrissebb beszámolójában Elena Maria Şorban muzikológus találóan nevezte „mágusoknak” a fesztivált szervező

(Filip Ignác – Ferencz Angéla – Fazakas Gabriella) csapatot.

És elárulhatom, a fesztiválozásnak az is jólesően fontos része számomra, hogy gondolatébresztő, sörrikék elkönyörgésével is kiegészített beszélgetésekben gazdag estékre is feltétlenül számíthatok.

Kovács Gábor

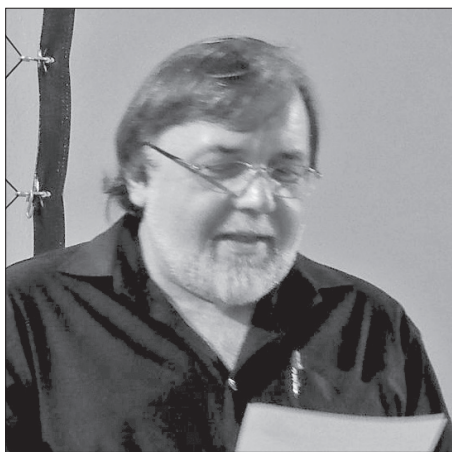

A Csíkszeredai Régizene Fesztivál számomra a csoda, a variáció és az állandóság. Szakmai tevékenységem három alappillére, a hangszeres kamarazenét, a történelmi táncot és a kamaraéneket egyaránt művelhettem itt. A Régizene Fesztiválon először 1990-ben jártam a Békefi Antal vezette Szombathelyi Régizene Együttes furulyásaként és táncosaként. (Nemcsak az élményektől „dobtam egy hátast”, hanem a Mikó-vár eső utáni vizes színpadán egy délceg(nek szánt) gaillarde közben fizikailag is – a televízió archívumában talán meg is van a felvétel...) Mivel '90 tavaszán már megjártuk Erdély több városát egy koncertsorozat keretében, és megismertünk az akkori erdélyi régizenei élet több vezető személyiségével, a fesztiválra már ismerősként jöttünk. (Örök emlék marad az eufórikus hangulatban az akkori Hargita Szálló szűk folyosóján éjszaka rögtönzött táncház...) A következő látogatásom 1997-ben volt, amikor három szombathelyi főiskolás tanítvánnyal I Vagabondi néven énekelünk 16. századi chansonokat, madrigálokat. A fesztivál viszonylag rendszeresebb résztvevőjévé akkor váltam, amikor Filip Ignác vette át a művészeti vezetést, és elindult a mesterkurzusok sora, ahol

az első időkben a historikus tánc kurzus vezetőjeként vettem részt. 2016-ban (a helyi Ványolós Andrással kiegészített) szegedi „...canticum novum” énekegyüttessel adtunk koncertet (a kis terem annyira tele volt, hogy a földön ülő első sor közvetlenül a lábunk mellett hallgatta Dowland, Gesualdo és Ferrabosco mesterműveit. Később két alkalommal volt szerencsém kórus-karvezetés kurzust tartani. (Soha nem fogom elfelejteni a résztvevők odaadó és inspiráló figyelmét, amelynek nyomán létrejött az utolsó délután a próbaterebben a Rore-madrigál többünket könnyekig megindító előadása.) Volt emellett élvezetes összedolgozás a kurzus hangszeres hallgatóival, volt reggeli tánctanítás és záró táncbázis, valamint van (és ez már megmarad) az a kis büszkeség, hogy a történeti táncolás első magvait vagy harminc éve én hinthettem el Erdélyben.

Boér Károly

Az egybeírt régizene

Ezzel a történettel még tartozom a régizene-fesztiválok és a „fogalom” megteremtésének körülményeiről, melyekről még nem esett szó. Most röviden azt foglalom össze, hogy miként alakult a magam viszonya a régmúlt korok zenéjével. A döntő pillanat számomra az 1979-ben Csíkszeredában megrendezett *In memoriam Kájoni János* régizenei hangverseny volt. Akkoriban még szó sem volt a későbbi régizene-fesztiválokról. Még az álmok szintjén sem.

A Csíkszeredai Régizene Fesztivál előfutára tagadhatatlanul ez az 1979-es kísérlet volt, amely Kájoni János születésének 350. évfordulóját köszöntötte. Érdekes, hogy az első Mikó-várbeli, szabadtéri régizene-hangverseny ötletgazdája még csak nem is zenész volt: a lelkes, és sajnos azóta már

eltávozott muzeológus, Miklóssy-Vári Vilmos agyából pattant ki az ötlet, de ott volt már körülötte néhány alaposan képzett, szakavatott muzsik is, elsősorban Pávai István és Simó József, akik a kiváló kezdeményezést később a régizene országos ünnepévé, fesztiváljává tették. Jómagam 1979-ben már eljutottam erre a mondhatni korszakalkotó hangversenyre, és nagyon megragadott a hangulat, a lelkes társaság, magam is szerettem volna részesévé válni a gyorsan kibontakozó régizenei mozgalomnak. Tulajdonképpen már kolozsvári zeneakadémista koromban is valahogyan erre készültem: a klasszikus gitár után a lantot vettem a kezembe, szeretett tanárom, néhai Vermesy Péter jóvoltából, akinek volt egy csodálatos hangszere, amit egyszer csak úgy a kezembe nyomott: tanulj meg bánni vele. Virágéneke- és madrigálátiratokat kísérleteztem ki, barátaimon keresztül pedig később lemezeket, kottákat, szakkönyveket szereztem be, ilyenformán már 1979-ben elfogadhatóan tudtam tájékozódni a régizene világában, itt-ott fel is léptem, ismergettek már, így hát gyorsan összebarátkoztam a csíkszeredaiakkal. Aztán 1980 nyarán ismét Csíkszeredába jöttem, természetesen a régizene-fesztiválra: immár elvgeztem a zeneakadémiát, sőt, okleveles pedagógusként már ki is neveztek énektanárnak, de nem ehhez fogtam, mert én már muzsikusnak éreztem magam, régizenesznek, ebben a világban éreztem fantáziát, láttam tenni-valókat. Pávai Istvánnal beszélgettem a terveimről, vele ekkorra már közeli barátságba kerültem. Az ő segítségével sikerült is bejutnom a Csíkszeredai Régizene Fesztivál alkotóműhelyébe, és szinte észrevétlenül az akkor már profi szinten működő Kájoni együttesben találtam magam lantosként, hegedűsként, énekesként. Itt Simó József irányítása mellett kezdtem el dolgozni, örömmel, lelkesedéssel. Aztán megérkezett Csíkszeredába a sajnos már néhai Kostyák Alpár is, aki a régizene mellett kiváló népzeneészként is működésbe lépett. Gyönyörű, termékeny, lobogó esztendők jöttek: együtt gondolkodva kezdtük el építgetni a második Csíkszeredai Régizene Fesztivált. 1981 elején jártunk: hangversenyre készült a Kájoni együttes, s közben javában épült az újabb fesztivál, amelynek – továbbra is együtt gondolkodva – megtaláltuk a máig is érvényes, teljesen egyedi karakterjegyét, a „régizenet”, így, egybeírva. Talán nem tűnik ez ma már annyira jelentőségeltjes, fontos

dolognak, ám erre a „márkanévre” már akkor felfigyelt néhai László Ferenc muzikológus professzor, a fesztivál későbbi művészeti vezetője, aki kiváló elemzést is írt erről, azt hangsúlyozva, hogy immár megszületett az a terminus, amely köré majd tovább lehet építkezni. Ezt is együtt gondoltuk ki: úgy okoskodtunk, hogy „régizene” tulajdonképpen mindaz, ami nem kortárs-zene, azonban a „régizene”, egybeírva, kizárólag a kezdetektől a korabarakkig terjedő időszak zenéje, azé a korszaké tehát, amely „nem szerepel az átlagos hangversenygyakorlatban”, különös tekintettel a magyar zenei emlékekre. Erre az elképzelésre építkeztünk a továbbiakban. A mindig segítőkész László Ferenc kötött össze bennünket a kiváló, a régizene irányában is elkötelezett szebeni szász Philippi muzikuscsalád tagjával, akik később szívesen vállalták a csíkszeredai fellépést. De azért voltak apró véleménykülönbségek: jól emlékszem még, amikor úgy 1981 januárjában, először beszéltem telefonon Kurt Philippivel, a szebeni-brassói-kolozsvári Cantus Serenus régizene-együttes vezetőjével, ő egy teljes Vivaldi-műsort kínált, mire én elmondtam neki, hogy mit is értünk mi „régizenet”, mire egykettőre ránk hangolódott, és egy Honterus-válogatást ajánlott, amit természetesen örömmel fogadtunk. Ebben a produkcióban lépett fel Philippiék mellett Hanke Katalin hegedűművész, valamint viola da gambásként Ilse L. Herbert gordonkaművész, László Ferenc felesége, a kolozsvári Zeneakadémia tanára is. Nagyon fontos szerepet játszott továbbá a kiváló kolozsvári fuvola- és blockflöteművész, Majó Zoltán vezette Musica Antiqua együttes is. Így indult útjára a fesztivál. Ugyanekkor kerültünk kapcsolatba Boros Zoltánnal, a Román Televízió magyar nyelvű adásának szerkesztőjével, ma is jóbaráttal, aki nélkül, ma is felelősséggel állítom, a régizene-fesztivál meg sem valósulhatott volna, továbbá Borbély Zoltánnal, a marosvásárhelyi rádió zenei szerkesztőjével, a kiváló hangmérnökkel, akiből alig tíz év múltán rádiós kartársam lett. Így indult útjára a fesztivál.

Ezekben a kezdeti időkben alapozódott meg tehát az egybeírt „régizene”, mint fogalom tartalma és jelentése, amely napjainkban, kibővülve és kiváló muzsikussal gazdagodva, Filip Ignác művészeti igazgató irányításával, évről évre csak növeli a csíkszeredai nagy kezdeményezés fényét, hírnevét.

Hanke Katalin

Talán úgy fogalmazhatnám meg röviden a választ, hogy ez a fesztivál, amelynek 42 év óta részese vagyok, szakmai életem és emberi kapcsolataim reneszánszát jelenti.

Első fellépésem a Csíkszeredai Régizene Fesztiválon 1981-ben egyidejű a brassói Cantus serenus régizene-együttesbe való belépéssel és a szakmai megújulással. A kolozsvári Gheorghe Dima Zeneakadémia hegedű szakos végzőseként már öt éve a brassói, azonos nevű filharmónia szimfonikus zenekarának tagja voltam, amikor az 1973-ban alakult Cantus serenus befogadott. Egy hazai szokványos zenekarban (akárcsak a hangszeroktatásban) akkoriban szóba sem került a historikus zenélés. Számomra a Cantus serenus által megnyílt az út egy új zeneértés, mondhatnám zenei újjászületés felé. Bár ez az együttes főként barokk zenére szakosodott, és Brassóban eléggé elszigetelten működött, a szeredai fesztiválnak köszönhetően a reneszánsz zene is bekerült a repertoárjába, és végre kapcsolatba kerülhettünk régizenész kollégákkal. Olyan barátságok, szakmai kapcsolatok születtek, amelyek a mai napig tartanak.

Az utóbbi években fordítóként veszek részt a fesztiválon. Ez a „karrierem” a Kolozsvári Zenekadémián szervezett Bach Akadémián indult, ahol németországi tanárok vezetésével Bach-művek kerültek előadásra. A vonószekari kurzuson, ahová diákjaimat is vittem, önkéntesen tolmácsoltam. Ulrike Titze, a zenekar vezetője rögtön megkedvelte a székelyföldi diákokat, kettőt közülük meg is hívott közös nyári zenélésre. Néhány év múlva Ulrike állandó résztvevője lett a szeredai fesztiválnak. Természetesen fordítottam neki, mondhatni

reggeltől estig, zenekarban, kurzuson. Örömmel töltött el, hogy része lehetek a csodának, ahogy egy szokványos zenekarhoz szokott hangszerekből álló együttes profi barokk zenekarrá alakul, és próbáltam sziporkázó szakmai ötleteit hűen lefordítani. A nyári egyetem tanárainak, diákjainak fordítani olyan, mintha minden kurzus részese lennék. Úgy érzem, mintha régizenész múltam jutalma lenne, hogy fordítóként évente részt vehetek a fesztivál koncertjein, találkozhatok régi és új régizenész barátokkal és a kurzusokon (ahová természetesen én is csábítom a diákjaimat) örülhetek annak, hogy sok lelkes fiatal fedezi fel a régizene szépségeit és fontosságát.

Számomra a fesztivál – a nosztalgia mellett – a szakmai, emberi hazatérést és felfrissülést jelenti.

Gyulai-György Éva

A Csíkszeredai Régizene Fesztivál egy új életformát adott nekem, az életem részévé vált az eltelt 35 év során.

A zeneszeretetet a családból hoztam (édesapám a híres szászrégeni hangszergyár hegedűkészítő mestere volt), ezért értelemszerűen belenőttem a zene világába.

A régizenevel való kapcsolatom Marosvásárhelyen, a Zenepedagógiai Főiskolán kezdődött, ahol az erdélyi régizenei élet meghatározó alakja, Brandner Nóra tanárnő hatására örökre eljegyeztem magam a reneszánsz muzsikával. A sors kegyes volt, mert Barótra kerülve, fiatal zenetanárként már szinte az első héten bekerültem

az egykori Erdővidéki Camerata régizene-együttesbe, amellyel 1980-tól jelen voltunk a Csíkszeredai Régizene Fesztiválon. A fesztivál beszüntetése után mi is szétszéledtünk, de 1988-ban Kolozsvárról hazaköltözött barátaim kezdeményezésére megalakítottuk a Kájoni Consort régizene-együttest. 1990 óta (egy év kimaradást leszámítva) ott voltunk/vagyunk minden évben.

Hálát érzek azért, hogy fiatalon bekerülhettem a fesztivál bűvkörébe. Mindig egy biztos pont volt az együttes életében, és rendkívül nagy kihívás! Célkitűzést, motivációt adott, új feladatok elé állított és állandó fejlődésre ösztönzött. Az aktív zenélés mellett kiváló koncertlehetőséget is kaptunk, ugyanakkor nemzetközileg elismert zenészeket hallhattunk, és nem utolsósorban kiváló lehetőséget arra, hogy évről évre találkozhassunk barátainkkal, zenésztársainkkal, megosztva gondolatainkat, érzéseinket. Talán éppen ezek az emberi kötődések teszik különlegessé más rendezvényekhez képest. Ilyen megvilágításban számomra a fesztivál egy olyan ajándék, melyet minden évben nagy örömmel és izgalommal várok.

Köszönöm a szervezőknek, hogy valamennyi alkalommal meghívnak, közvetlenségük, odafigyelésük a kiváló szakmai tudás bizonyítéka. Kívánom, hogy még sokáig végezhesék nemes munkájukat.

Csörsz Rumen István

„Csíkszereda” a folytonosságot jelenti számomra. Csak azért teszem idézőjelbe, mert a város és a fesztivál neve teljesen összenőtt bennem. A belső hangmon is keveredik. Ám ezen nincs miért csodálkozni: huszonegy éves koromban játszhattam itt először, most meg lassan az ötvenhez érkezem. Azóta szinte minden évben jártam itt, néha többször is. Belső táj, belső közösség lett, állandó szereplőkkel: a házigazdákkal, a csak itt, évente egyszer elérhető barátokkal és persze saját zenekarunk, a Musica Historica tagjaival, akikkel mindig együtt utazunk, sürgölődünk, muzsikálunk, tanítunk. Esténként, a koncertek után sokórás beszélgetések zajlanak sörözgetéssel, fáradt feldobottságban. Kiszakadunk mindabból, amit otthon csinál az ember – és beszakadunk egy másik, magával ragadó univerzumba.

Lázár Ervin megteremtette a Négy-szögletű Kerek Erdőt, Csíkszereda pedig a Sokszögű Kerekasztalt. Mellé ülve mindenki lovaggá válik egy kicsit, noha

A Hortus Musicus koncertje a Csíkszeredai Régizene Fesztivál 2022-es kiadásán.
Szigeti Vajk István felvétele

Artúr király sosincs jelen személyesen. Mintha csak a távolból ösztönözne minket: üljetek le, beszélgetsetek. Engedjétek ki, hogy be tudjatok engedni. A zene lépcsőháza, fényudvara legyen a szívetek. Ne sajnáljátok az időt, mert közös.

Mintha saját városunk lenne a városban, pedig csak a Korona Szálló udvarán üldögélünk, saját és egymás szokásainak rabjaiként. Feloldódunk valamiben, ami épp ebből az oldódásból nyeri erejét. Ez messze túlmutat a régi muzsikán, ám kicsit arról is árulkodik, hogy nem akármilyen műfaj képes ilyen csodákra. Közösségeken túli közösséget teremt, összehozza az előadót és a nézőket (akik zöme maga is muzsikus), átlép az előadás és a befogadás gyakran vitatható és meg is vitatott kérdésein. Tanít és tanítani enged.

Ezt jelenti „Csíkszereda”. És a múltunk szereplőit, igaz barátokat, mestereket. Sokan ma már egy elérhetetlen világban vannak, de valaha itt ülhettünk, együtt. Váli József, a hajdani főszerző, a muzsikusok közül Deák Endre, Enyedi Zsolt, Brandner Nóra, Kobzos Kiss Tamás, Kuncz László, Káttai Zoltán, Vass Berenisz, a külföldiek közül René Clemencic, Eberhard Kummer, René Zosso, Paolo Cecere... A régizene arra figyelmeztet, néha hunyorogva, néha torokszorítón, hogy minden régi. Mi magunk is régiek vagyunk, lassan egybeírható módon *régiemberek*. „Milyen vén a világ!” – sóhajt fel Csontváry a legendás Huszárik-film-ben. De látjuk a Nyári Egyetemre érkező ifjak sokaságát is, akikben tovább él

az ő tudásuk, aztán a miénk, sőt már az utánunk jövőké is. Ők majd kikerekítik az asztalt.

Vitáriuș Piroșka

Az első, boldog emlékem a Fesztiválról a kilencvenes évekre nyúlik vissza, amikor a Musica Profana együttes tagjaként léptem föl a Mikó-várban. Nem terheltem az olvasókat a vicces történetek sorozatával – el lehet képzelni, hogy fiatal zenészek milyen jól érzik magukat egy ilyen többnapos kiruccanáson.

Sok évvel később, túl egy újabb csíkszeredai Musica Profanas fellepésén, 2013-ban felkérést kaptam Filip Ignác-tól, hogy barokk hegedűt tanítsak a Nyári Egyetemen. Azóta, a koronavírus okozta kényszerpihenőt leszámítva, minden évben „hazajárok”.

Megdöbbenő és megható a szervezés gondossága, a hivatásos és önkéntes segítők türelme, kedvessége, a fesztivál programjának (már a műsorfüzetnek

is!) az igényessége. A sok-sok zene mellett mindig külön várom az izgalmas, régizenei tematikájú előadásokat.

Egész évre töltekezem abból a szeretetből, amit a tanár kollégáktól, a tanítványoktól, a régi ismerősöktől kapok. A Korona Szálló asztalainál esténként megváltjuk a világot – de legalábbis nagyon örülünk egymásnak. Vannak olyan budapesti kollégák is, akikkel otthon, tanév közben esélytelen találkozni, így alig várjuk a kinti, szokásos nagy beszélgetést.

Hála Istennek minden évben sokan jelentkeznek a kurzusomra. Szűk egy hét alatt koncertképes produkciókat kiállítani, személyes útravalót adni és valamilyen átfogó képet nyújtani a hegedülés historikus aspektusairól – mindez nagyon kimerítő, de nagy katarzist tartogató kihívás. A különböző korú és felkészültségű, különböző helyekről érkező tanítványok mind másféle feladatot jelentenek. A régizene olyan sok arcát mutatja!

Nem is lehet máshogy befejezni ezt a kis beszámolót, mint hogy még sok-sok, boldog csíkszeredai nyarat kívánok magamnak és mindenkinek!

Az összeállítás szerzői: Benkő Judit – muzikológus, rádiós szerkesztő, Kolozsvár; Boér Károly – rádiós műsorvezető-szerkesztő, Marosvásárhely; Boros Zoltán – filmrendező, zeneszerző, Marosvásárhely; Csörsz Rumen István – kutató, a Musica Historica együttes vezetője, Budapest; Dáné Tibor Kálmán – művelődésszervező, ny. főszerkesztő, Kolozsvár; Ferencz Angéla – művelődésszervező, a Hargita Megyei Kulturális Központ igazgatója, Csíkszereda; Filip Ignác – gimnáziumi és egyetemi tanár, a Csíkszeredai Régizene Fesztivál művészeti igazgatója, Sepsiszentgyörgy; Gyulai-György Éva – zene tanár, Barót; Hanke Katalin – egyetemi zeneoktató, régizeneész és fordító, Brassó; Kovács Gábor – egyetemi oktató, Szeged; Pávai István – népzene kutató, Budapest; Vitáriuș Piroșka – hegedűművész-tanár, Budapest.

Szentés Stefánia

Moldvai csángó népviselet

A moldvai népviselet a különböző történelmi háttérű moldvai magyar csoportok öltözete, melyeknek sok eleme a régies erdélyi magyar népviseletekhez kapcsolható, de több jelentős vonása kelet-európai és balkáni párhuzamokra utal. A népviselet a nemzeti kultúra közvetlen megnyilvánulása, amely szorosan összefügg a tömegek életével és sorsával. A csángó viselet az önálló gazdálkodásnak és az archaikus öltözetemek megőrzésének a példája.

Az utakon járva az idegen nem érti a jeleket és szimbólumokat, amelyekkel a moldvai csángók körében találkozik.

Zavarba jön és bámul, nézelődik, saját tapasztalatából kiindulva próbálja megmagyarázni a helyzetet. Helytelenül vélekedik, mert más kultúrából érkezik. A csángók viselete azt mutatja, hogy ki az illető, honnan származik, melyik faluból, melyik falurészből, sőt azt is lehet tudni, hogy házas-e, vagy sem. Gyászban van-e, vagy éppen most jegyzett el valakit, és készül a menyegzőre.

Minden csángó településnek önálló, egyedi formanyelve alakult ki, a viseletek szimbólumait és színvilágát egyedülállóan ötvözi. A csángó

A szerző édesanyja (Sentes Liliana) által készített női ing

Lujzikalagori férfiviselet, klézsei gyermekviselet, lészpedi női viselet. Kép: Moldvai Csángómagyarok Szövetsége

népviselő felismerése, egyéb népviselethez való megkülönböztetése valójában egyfajta deskriptív tudás, amely semmit sem mond el például arról, hogy hogyan kell felöltöni az az öltözetet. Nem is gondolnák, mennyi finom, de fontos követelmény van a felöltésében, és hogy milyen érzés felvenni ezt a viseletet.

A kutatások kiderítették, hogy a közös társadalmi-gazdasági feltételek és a közös történelem az öltözködésre ugyanúgy hatottak, mint a gazdasági, társadalmi élet más területeire. A moldvai csángók öltözködését tekintve itt közös vonás az, hogy a ruhaanyagokat házilag állították elő és dolgozták fel, hasonlóság van a szabásban és díszítésben. Utóbbi a székelyek 17–18. századi viseletének néhány főbb jellemzőjét hordozzák, ugyanakkor több sajátosságuk a munténiai románok, a dunai bolgárok és a dél-ukrajnaiak népviseletét idézi. Ennek az öltözetnek a legjellegzetesebb darabjai a férfiak esetében a hosszú szárú szűk vászon- vagy gyapjúposztó nadrág, a kieresztett aljú hosszú ing széles övvel, kucsma és kalap, bocskor és csizma, újabban bakancs. Nőknél a hímezett vászoning, varrott ingfarkkal, fölötté csíkos, fekete gyapjúból

készült kendős szoknya. Mindkét nemnél a felsőruha a szabásában és díszítésében majdnem azonos, gyapjas bőrből készített bunda és mellrevaló, valamint a háziszóttos posztóköpeny, újabban a kötött ruhadarabok. Ez a viselet régen Délkelet-Európa népeinek körében általános volt, ma azonban az itteni csángó népeknek már csak egyes töredékei őrzik.

A csángó falvak öltözetében található egyezések és különbözőségeik arányát abból a szempontból érdemes vizsgálni, hogy egy-egy falu mennyire őrizte meg öltözetében a hagyományosan csángó sajátosságokat vagy hasonlult a román-ság öltözetéhez. A Bákó környéki és Szeret menti csángó falvak – mint például Kalagor, Bogdánfalva, Gajdár, Trunk, Nagypatak, Forrófalva – lakóinak öltözetében őrizte meg leginkább a hagyományos jellegzetességeket.

A lányok és az asszonyok viselete többnyire csak a színösszeállításban különbözött egymástól. Az általános gyakorlat szerint a fiatalok az élénkebb, pirosas, az idősek pedig a sötét, feketébe hajló színeket használták a ruházatkodásban. Most már ezt nem veszik figyelembe. Alsóruhaként hímezett vászonkendőt viseltek, derékban

pedig egy szoknyaszerű, derékre varrt inget. Erre az alsóruhára aztán egy nagyon egyszerű, téglalap alakú kendősoknyát tekertek rá, a korábban katrincának, újabban fotának nevezett lepelsoknyát, amelyet egy keskeny, színes bernyéccel (övvel) erősítettek magukra. Jelenleg a katrinca és a fota két külön szoknyafélét jelöl. A keptár a női ruhatár elengedhetetlen része volt, akár csak a posztóból készült, palástként viselt szoknya is. A különböző falvakban a kendőhöz hasonló kerpát használtak, és ha nyilvános helyen tartózkodtak, kendőt vagy kerparuhát viseltek. A férfiak hosszú-, keskeny szárú, fehér vászon vagy posztónadrágot, ún. icárt (harisnya, gatyá) viseltek. A hosszú-, kieresztett aljú fehér emberinget széles bernyéccel, színes, szóttos övvel szorították a derekukra, és fölötté hímezett keptárt (a gyapjúval befelé fordított hímezett bundalájbí) vagy egy hosszú szürke, barna vagy fekete posztóból készült posztóköpenyt, ún. szoknyát viseltek. Fejükre télen kucs-mát, nyáron pedig egy kerek, lecsüngő karimájú posztókalapot tettek. Lássuk is pontosabban, régen mi tartozott a viselethez.

Női bunda Klézséről.
Kép: Moldvai Csángómagyarok Szövetsége

Női ingujj hímzése Bogdánfalváról.
Kép: Moldvai Csángómagyarok Szövetsége

Külsőrekecsini férfiviselet

Női öltözet

Haj- és fejrevaló viselet

A moldvai csángók haj- és fejrevaló viseletében számos olyan jellegzetesség őrződött meg, amely jól példázza egy-egy néprajzi jelenség fejlődését történelmi, földrajzi, nemzedéki, etnikai és társadalmi szempontból. Történelmi szempontból a haj- és fejrevaló viselet fejlődése szorosan kapcsolódik a régióban lezajlott politikai és történelmi eseményekhez. A hajviseletben, és különösen a fejrevaló viseletben a török uralom idejében új elemek jelentek meg, majd eltűntek, hogy helyüket a román hajviselet és fejrevaló viselet újabb, divatosabb elemei és jellegzetességei vegyék át. Földrajzilag a közelebbi román és a távolabbi székely, továbbá délkelet-európai népcsoportok és népek bizonyos frizurái és azok módosulásai érdemelnek figyelmet. Ami a nemzedéki jellegzetességeket illeti: mindegyik korosztálynak sajátos hajviselete és fejrevalója volt. A ruha a lányok és asszonyok, a kendő pedig csak az asszonyok fejrevalója volt. A kendő jóval hosszabb a ruhánál. Végeit szőtt és hímzett virágok borítják. Mindkettőt házilag szőtték és hímezték.

Ugyanez a változatosság állapítható meg nemzetiségi vonatkozásban is, mert a moldvai román és csángót fejrevalójáról is föl lehet ismerni. Társadalmi vonatkozásban pedig a haj és a fejrevaló ékesítésére való díszek mindkét nem részéről az érzelmeik,

az összetartozás, a párválasztás kifejezői és jelképei.

Alsóruha

Mindkét nem alsóruháját a csángó asszony állította elő, ő szőtte a hozzá szükséges vászonfajtát, szabta ki, varrta és hímezte vagy szőtte a díszítésére szolgáló hímest. A női alsóruhát egyetlen ruhadarab, az ing alkotja, mely a csángó női öltözet egyik legjellegzetesebb és művészeti szempontból legértékesebb darabja. Szerkezetében és díszítésében jó példázta a régió egyes vidékei szerinti, továbbá a korcsoportok és viselési alkalmak szerinti tagolódást. Szerkezeti szempontból a női ingnek négy típusát különböztették meg: az ingvállas vagy csángós ing, a magyaros ing és változatai (leánkaing, berbetyászka vagy emberes ing, borondzsikos/borandzsikos ing), plátkás vagy oláhos ing és a mokányos vagy bezerus ing.

Az általános gyakorlat szerint a fiatalok az élénkebb, az idősek pedig a feketébe hajló színeket használták a ruházkozásban.

Az első ingtípust a csángó falvakban (Bákó környékén), a másodikat az újabb székely telepes falvakban (Lészped, Lányik), a harmadikat és negyediket

főleg a román–csángó vegyes lakosságú falvakban (Onyest, Román környékén) viselik. A csángóság az országban az egyetlen olyan magyar néprajzi csoport, ahol virágozik a hímzés művészete, és a legszebb formákban jelenik meg a mindennapi ruházatban.

Bőrruha

Szabás szempontjából a csángók női viseletének kétféle bőrruhája van: az ujjatlan keptár és az ujjas kozsók. Mindkettőt életkortól és alkalomtól függően másképp viselik és díszítik. A keptár a lányok és fiatalasszonyok munkanapi és ünnepi felsőruhája, melyet ősszel és tavasszal az ingre szoktak öltetni. A bőrruhák másik fajtája a hosszú bunda vagy kozsók. A rövid és ujjatlan bőrruhafélék ma is általános viselt darabjai a női öltözetnek, a hosszú kozsókokat azonban kiszorították a posztókabátfélék.

Szoknyafélék

Anyaga szerint négy fajtáját különböztetik meg az alsótestre csavart lepel-szoknyáknak: a háziszóttas katrincát vagy karincát, a régi gyári selyemből, most cérnából és selyemszálból készített fotát, a gyári pamut pestimánt és a klott fustát. A legősibbnek a katrincát tekintjük. A szoknyafélék viselete és viselési módja a csángóság körében általánosnak mondható, csupán díszítésükben, falvaként mutatnak kisebb-nagyobb eltéréseket. Leginkább az onyesti nők szoknyaviselete különbözik:

Fiatalok dumbraveni viseletben

itt egyszerű, elől zárt szoknyát találunk, ennek neve rokoja vagy rokola.

A katrinca viselési módja most is mindenütt azonos: az ingre csavart széles övre kerül a katrinca felső szegélye, melyet vagy jobbról vagy balról úgy csavarnak az alsótestre, hogy a vége a leeresztett kéz irányával egy vonalba essék. Felerősítésére pedig egy hosszú, széles szöttes öv, a bernyéc szolgál, melyet derékon kétszer-háromszor is körbecsavarnak, és a bojtos végét oldalt vagy hátul dugják el.

Lábbeli

A többi öltözetdarabhoz hasonlóan, régen a csángó nők lábbeliviselete is az alkalom függvényében változott. Mielőtt időben, hétközben inkább mezítláb jártak, s csak hideg időben öltötték fel a bocskort. A női bocskor házilag készült, most már nagyon ritkán lehet látni valakin is bocskort.

Férfiöltözet

A férfiak viselete sokkal egyszerűbb, mint a nőké. Fejrevaló régen is, ma is a kalap és a kucsma. Az alsóruhájuk a bő ujjú, térdig érő ing, ujjnyi széles, vörös vagy kék fonállal hímzett gallérral, amely ismertetőjele a csángó magyaroknak. Dereukat tömötten szőtt, kék, vörös vagy zöld, sálszerű öv veszi körül.

Bőrruhák

A női öltözetben már megismert és említett bőrruhákon (keptár, kozsók), a férfiak öltözetében még megtaláljuk

a régebbi bőr mellrevalót, a mejjes keptárt. Ennél elől csak a nyakkivágás alatt van 10-15 cm-re felhasítva, és a vállon meg oldalt *gombolyodik* (gombolódik).

A férfikozsókat szűkebbre szabják, mint a nőknél, vagyis a szegélynél kevesebb bőrt tesznek, és csak egyszerű elemekből álló *ódalhímet* és *szélhímet* varrnak.

Szöttes- és felsőruha

A múlt században az egyetlen, textilből készült külső ruhadarab a férfiszoknya volt, egyfajta köpenyeféle, amely a női posztókabáthoz hasonlított. Ez a köpeny csak a díszítésében különbözött. A férfiszoknyát csak egyszínű (fekete, zöld vagy sárga) zsinórral zsinórozták az összevarrások mentén az ujjak alján. A férfiak általában *kiőtve* (felöltve) viselték régen.

Nadrágfélék

A csángó férfiak hidegebb időben a vázszon lábravalón kívül a háziszöttes posztó lábravalót viselték. Ennek az idők folyamán több fajtáját hordták. Legősibbnek a harisnyát tekintik. Ennek a harisnyájának a csángóság körében elvéve ma is viselt fajtáját a mostani szűk nadrágfélék ősének tekinthetik, mert fenékrész nélkül, csak szárákból áll. Ugyanezt a nadrágot a század végétől *icárnak* nevezik. Ma az icárt inkább csak az idősebbek hordják. Ehelyett az első világháború után fokozatosan elkezdtek olcsó, kevésbé kényes, szürke háziszöttesből készült bufántot viselni, majd a városi stílusban, újabban a gyári szövetből készült hosszúnadrágot,

a pántálont viselik. Nyáron pedig a másik nadrágfélét viselik, vagyis a gatyát.

Lábbeli

A források kétféle férfi lábbelit említnek: a bocskort és a sarut (csizma). Időközben a lábbeliviselet megváltozott, ami minden más is megváltozik, mert a századfordulótól megjelent a bakancs, félcipő, szandál. A múlt században a bocskor volt a legáltalánosabb lábbeli.

Mai napokban a női és férfi viselet egyszerűbb, de ugyancsak különbözik falvanként. Kevesen készítik már például az ingeket, de van, aki még ezzel foglalkozik, mert szereti. Az anyukám is készített, varrt két inget. A mostani női viselet tehát ezeket tartalmazza: kendő, ing, a katrinca alá a pendely, katrinca vagy fota, ezt egy színes övvel csavarják körül, ahogy fent is említettem, bunda vagy kozsók helyenként, félcipő és a tarisznya. A katrincát egyébként az idősebbek viseltek és a fiatalok a fotát, de mostanában ezt már nem tartják figyelembe, hanem a tetszés szerint viselik. A csángó női viselet díszítésére és kiegészítésére különösen jellemző a gyöngyök (csigisoare) erőteljes használata. Gyönggyel díszítik a nyakat, régen a hajukat is különböző apró tarka gyöngyökből (olvasógyöngy, víziző) kivarrt fűzérrel kötötték le. A nyakra akár hat-hét különböző gyöngysort kötnek. A férfi népviselete pedig: kalap, ing, icár vagy gatyá, bunda és a csizma, amit már az idősebbek viselnek, a fiatalok pedig a félcipőt meg a tarisznyát is. Nagyon érdekes és egyben szomorú, amit meg kell említenünk, hogy Diószeg faluban férfi-, gyermekviselet már nincs, hanem csak asszonyos viselet. A kutatás során megtudtuk, hogy a diószegieiek az 1930-as években elkezdték hanyagolni a viseletet, annyira, hogy amikor a negyvenes évek elején a székelgyfalvi magyar tanárok odamentek magyar iskolát alapítani, már nem volt viselet a faluban, vagy ha volt, nagyon kevés, azokat is elégették vagy odaadták aprópénzért a kereskedőknek. Ennek oka abban lehelhető, hogy Diószeg egy eléggé urbanizált falu. Ott van 7-8 km-re Onyest és Aknavásár is. A többi csángó faluban is kevés a viselet, nem mindegyik családban van, de ahol van, ott nagyon próbálják őrizni.

Mai napokban ritkábban is viselik a csángó falvakban, de például Lábnikban még lehet látni vasárnaponként vagy ünnepekkor egy-egy idős néniit viseletben. A fiatalok csak szerepléskor vagy nagy ünnepekkor, például a bér-málkozásra veszik fel a viseletet.

Portik Blénessy Ágota

Fény és ritmus Bodosi Dániel festészetében

„Most gyűjtsd a fényt. Magas hegyekre menj, / ahol kékebb és ragyogóbb a menny. / A lelket csűr-szélességre tárd, / és kéve-számra szedd a napsugárt. / Azt is, amit a nap búcsúzza ont, / ha arany küllőt vet a horizont, / s ott is, hol késő délutánokon / még megragyo g fémsárga lombokon.”
(Áprily Lajos: *Ködös évszak előtt*)

Sz

september 6-án, szerdán – még a ködös évszak előtt – tartották a *Bodosi Dániel. Fény és ritmus* című kiállítás megnyitóját a Kolozs Megyei Tanács alárendeltségébe tartozó Kolozsvári Művészeti Múzeum földszinti időszakos kiállítási termeiben. Ez külön öröm mind a család, mind a szakmai közönség számára, hiszen egyrészt az idén nyáron ünnepeztük születésének 110. évfordulóját, másrészt pedig kerekén 40 év után festményeinek egy része visszatért Kolozsvárra: ugyanis 1983-ban az akkor már pályája csúcán álló művész Kántor Lajos felkérésére és szervezésében egyéni tárlattal jelentkezett a Korunk Galériában. Kántor 2015-ben egyik írásában így emlékezik vissza erre az időszakra: „Három évtized távolából visszatekintve magyarázatot igényel a válogatás

Bár rajzkészsége és esztétikai érzéke már egészen fiatal korban megmutatkozott, eredetileg épület- és műbútorasztalosságot tanult.

Önarckép (1950, akvarell)

(az egymást követő kiállítások – szerk. megj.). A már 1973-tól működő kiállításaink, az egyre népszerűbb Korunk Galéria eseményeit tükrözik a rövid ismertetések és a színes reprók, Szabó Tamástól. [...] A felfedezni érdemesek közt rátalálok az erdővidéki Bodosi Dánielre (1984. április 1.), Nagy Enikő rekeszmáncaira [...] Kádár (F.) Tibor kalotaszegi festményeire [...] és az ugyancsak ifjú grafikusra, Bencsik Jánosra.”¹ És nem véletlenül említi Bodosi Dániel nevét elsőként...

Bodosi képzőművészeti pályája (kortársaihoz képest) kissé megkésve indult. Bár rajzkészsége és esztétikai érzéke már egészen fiatal korban megmutatkozott, középfokú tanulmányai után eredetileg épület- és műbútorasztalosságot tanult Sepsiszentgyörgyön, majd Brassóban a Kresler cégnél. Ám a „véletlenek” sorozatának (vagy a sors akaratának) köszönhetően, 24 évesen munkahelyi baleset miatt jobb kezére nyomorék maradt (elvesztette négy ujját, csupán hüvelykujja maradt épen). Emiatt kénytelen volt hazaköltözni szülővárosába, ahol – most már tudatosan – a képzőművészet felé fordult, és a Zsögödon élő Nagy Imre irányításával festészettel kezdett foglalkozni. Az ő tanácsára iratkozott be a Magyar Királyi Képzőművészeti Akadémiára, ahol, meglepetésére, a 100-nál is több jelentkező ellenére felvették Rudnay Gyula osztályába. Így 1941 és 1944 között Rudnay tanítványa lett (akárcsak László Gyula, Miklóssy Gábor, Barcsay Jenő vagy Hervay Zoltán). Sajnálatos módon 1944-ben tanulmányai kényszerűen félbeszakadtak, így

Elővágatban (1985, olaj)

ismét hazatért Barótra, ahol elszigetelten ugyan, de teljes életét a képzőművészetnek szentelte 2006-ban bekövetkezett haláláig.

Bodosi Dániel hat évtizedet felölelő életműve egy igazán tehetséges, ugyanakkor nagyon fegyelmezett, céltudatos és kitartó művészről tesz bizonyosságot. Egyéni látásmódja, vizuális nyelve, gazdag kolorisztikája, a színek és formák jellegzetes használata olyan egyedi ritmust, dinamikát kölcsönöz kompozícióinak, ami egészen egyedülállóvá teszi az erdélyi és romániai magyar képzőművészetben.

Bár e kolozsvári kiállítási anyagát (79 műalkotás) 50 év gazdag terméséből (1950–2000) válogattuk, meglepően egységes látásmódot, stilisztikai és kompozicionális megoldásokat mutat. A technikát illetően a kiállított anyag zöme nagyméretű olajfestmény, néhány kisebb méretű akvarellal, tus- és ceruzarajzzal kiegészítve, ami frissességet és spontánabb megközelítést visz a kiállításba. Műfajukat tekintve talán azt mondhatjuk, hogy a tájképek és életképek dominálnak, amelyek Erdővidék érintetlen és páratlan szépségű tájait, illetve a falusi élet

mindennapi jeleneteit elevenítik meg. Ezek mellett pedig az elvontabb témájú, összetettebb kompozíciók is helyet kapnak (akárcsak a *Múlt és jelen* című kompozíció), illetve a női test szépségét, a fény, a mozgás és ritmus dinamikáját kiaknázó festmények is nagy számban jelentkeznek.

A kiállításrendezés koncepciója az volt, hogy a néhány korai alkotástól indulva először a művész élettereként szolgáló gyönyörű erdővidéki tájat, illetve a falusi élet sok verejtékkal járó tevékenységeit elevenítsük meg, ahol a természetközelség, az ember és állat kapcsolata, a földműveléssel és bányászattal járó nehéz munkák kerülnek fókuszba. Jó példa ezekre a *Kaszások*, *Fuvarosok*, *Favágók* vagy a *Baróti bánya* és *Elővágatban* című festmények. Bodosi számára Barót, Erdővidék nem csupán kényszerű élettér, önként választott remeteségének színtere, hanem a Kakukk-hegy, a Nagy-Murgó, a Rika-hegység, az Olt völgye és Uzonka (az akkor közismert fürdőhely, ahol egyébként méheket tartott) ugyanazt jelentti, akárcsak Nagy Imrének Csík, Bordi Andrásnak Marosszék, Márton Árpádnak Gyergyó, Incze Istvánnak Kézdiszék, Páll Lajosnak Korond vagy Kusztos Endrének Szováta környéke: Gyökeret, Kötődést és ki nem merülő, apadhatatlan Inspirációt.

**Bodosi Dániel életműve
egy igazán tehetséges,
nagyon fegyelmezett,
céltudatos és kitartó
művészről tesz
bizonyosságot, ami egészen
egyedülállóvá teszi őt.**

A kiállítóterben befelé haladva majd a líraibb hangvételű vízparti tájak arkádiai jelenetei vették át a teret, amelyek meditatív jellegükből adódóan a befelé fordulásra, az elcsendesedésre hívnak, akárcsak a *Halászkok* vagy a *Fürdőzők I. és II.* című alkotások. Bodosinál az érintetlen, páratlan szépségű tájban zavartalanul pihenő vagy éppen fürdőző alakok olyfajta szimbiózisban vannak a természettel, aminek képi megjelenítése csakis elsőrendű tapasztalat révén lehetséges bármely művész számára. Táj és ember egysége, akárcsak az elvesztett Édenkert utópiája elevenedik meg képein. Ugyanakkor a víz mint éltető erő, a külső és belső nyugalom metaforája.

Pihenő (1953, tempera)

Halászos (1970, olaj)

A további termekben a művésznék a női test szépsége, a mozgás, a tánc dinamikája, illetve a spektrumaira bontott fény vibráló ritmusa iránti érdeklődése bontakozik ki, amely az életmű egészen egyedi szeptétét nyújtja, akár csak a *Tánc*, *Ritmus* vagy a *Napkelte* című képek esetében.

**„Mindenekelőtt
atmoszférát fest,
fenségesen lebegő szín-
fényreflex-boltozatokat
emel a valódi táj fölé (...)
annál érzékletesebben
ragyogja be a felületet
a festő által teremtett
levegőkupola.”**

Vécsi Nagy Zoltán művészettörténész szerint a hatvanas évek végétől Bodosi festészetében a vonal, a forma és a szín mellett „a mindent beragyogó és átvilágító fény foglalta el a leginkább kitüntetett helyet”², amely egészen egyedülállóvá teszi az erdélyi képművészetben. E periódus termését

egyéni kiállításokon is bemutatta, 1973-ban Sepsiszentgyörgyön, egy évvel később Székelyudvarhelyen és Baróton, 1977-ben Uzonkafürdőn, majd ismét Baróton és 1983-ban Kolozsváron. E szokatlan módon, kromatikai bravúrral (és nem a forma által) elért lüktető mozgás szinte hallhatóan feleleveníti a néző számára a tánc lüktető ritmusát, amikor a kifáradt test gyorsuló szívritmusa már fülünkben dobog, egyre csak erősödve...

Végül, mindezek mellett a modern élet témái is helyet kaptak a kiállításban, akár csak a *Város*, a *Szmozg* vagy a *Katedrális* című festmények esetében, illetve, mintegy záróakkordként az élet elkerülhetetlen végkicsengése, maga a halál gondolatának megfogalmazása is megjelenik a *Végtisztesség* vagy a *Virrasztás* című festményeken. Ugyanakkor a tárlat anyagából említést érdemel a portrék és önarcképek egysége is, ezek intimebb betekintést nyújtanak az életműbe, hiszen magáról a festőről vagy az egészen közeli családtagokról készültek, ugyanakkor kivételes rajzkészségről és a karakter igazán mély megragadásáról tesznek bizonyosságot.

Összegzésként Banner Zoltán szavait idézném az 1983-ban a Korunk Galériában rendezett kiállítás méltatásából,

amely remekül összegzi az életmű egyediségét és fontosságát: „Ez a negyven (esetünkben 79 – szerk. megj.) olajfestmény és akvarell éppen abban tükrözteti a szülőföld valóságát, ami még az ott élők számára is ismeretlen volt eddig: a színek, a fények, a levegő és a belső létformák elemeitől szőtt látomásosságban. [...] Bodosi látomásai annál értékesebbek, hogy nem az egyébként is felemelő látványra helyezi a festői megjelenítés koronáját, hanem magát a festői megoldást avatja a kép témájává anélkül, hogy elszakadna a felismerhető hegyektől, vizektől, településektől, emberektől. Mindenekelőtt atmoszférát fest, fenségesen lebegő szín-fényreflex-boltozatokat emel a valódi táj fölé. S ebben az ellentételezésben a felszíni formák súlyukat veszítik, szinte díszletszerűvé válnak, hogy annál érzékletesebben ragyogja be a felületet a festő által teremtett levegőkupola.”

Jegyzetek

1 Kántor Lajos: Fehér kakas, vörösbor. *Forrás*, 2015/9. 25. o.

2 Vécsi Nagy Zoltán (szerk.): *Bodosi Dániel*. Erdélyi Művészeti Központ, Sepsiszentgyörgy, 2015. 6. o.

Farkas György |

A madárfényképezés kihívásai

Bár vannak aránylag könnyen megközelíthető madárfajok, minden madár fényképezése komoly kihívás.

A madárfényképezés a fotóst legjobban igénybe vevő képkészítési módozatok egyike. Elég, ha sorba állítjuk azokat a feltételeket, amelyek elengedhetetlenül szükségesek a sikeres madárfotók megalkotásához: lankadatlan figyelem és vég nélküli türelem, alapos szakmai, madártani és etikai ismeretek elsajátítása, komoly fényképezési gyakorlat és felszerelésünk kimerítő ismerete, fényképezőgépünk és objektívjeink majdnem profi szintje (ami komoly anyagi erőfeszítést és erőnlétet is igényel), segédfelszerelés használata és folyamatos cipelése (háromláb/ak/, kábeles és drótnélküli távirányító, telekonverter, szűrők, fényellenző, lessátor, tartalék elemek, víz a hosszú várakozáshoz, megfelelő öltözet, vadászszék, távcső stb.)

Nem célom az elrettentés, de aki madárfényképezésre szánja el magát,

tisztában kell legyen mindazzal, ami rá vár. A természetfényképezés kapcsán már szó volt a fényképezőgép beállításairól, most csak felsorolom a fontosabb tennivalókat: az alapbeállítások ellenőrzése (exponálási idő és rekesz), fehéregyensúly, érzékenység (ISO néha még 6400–8000 ISO-ra is szükség lehet, már amennyire fényképezőgépünk megengedi képzet megjelenése nélkül), üzemmód kiválasztása (Av, Tv, M), képméret és képminőség, képstabilizátor állapota (ki- vagy bekapcsolása, attól függően, hogy kézből vagy állványról fényképezünk), hangtalan működés, gépünk és állványunk álcázása.

Bár vannak aránylag könnyen megközelíthető madárfajok, minden madár fényképezése komoly kihívás. El kell döntenünk, hogy mennyi időt szánunk például a lessátorban gubbasztásra, néha hat-nyolc órát, ami alapos

Uráli bagoly

Kékcinege az odunál

zsibbadás forrása lehet. Nem szabad felednünk, hogy komoly figyelemmel kell lennünk alanyainkra, hiszen felelősek vagyunk értük. Vannak fajok, amelyek fészknél csak különleges engedéllyel szabad fényképezni (pl. parlagi sas vagy fekete gólya stb.). Vannak fajok, amelyek revírjében (fészkelési területén) nászidőszak idején vagy kotláskor hanghívással csalogatni nem szabad, mert a madár nem tud „versengeni” az elektronikus eszközökkel, és a revír esetleges elhagyása miatt tiltott az ilyen módszer. A madárfotózás etikai vonatkozásainak ismerete elengedhetetlen. Bárki fényképezheti a természetet, az állam azonban a természet védelmének érdekében alaposan rendszabályozza a fotózás feltételeit. Ajánlott alaposan tanulmányozni a www.greenfoto.hu weboldalt, vagy a Milvus egyesület szabályzásait. Tudnunk kell, hogy a védelem nemcsak bizonyos fajokra, hanem élőhelyekre is vonatkozik. A fokozottan védett helyeken még a fű is védett! A madárfotózáskor semmi szín alatt nem lehet ösztönző tényező a hírnév vagy a pályázati díjak megszerzése. A nemzetközi fotóversenyekről eleve kizárják azokat a

fotókat, amelyek nem felelnek meg a fenti elveknek.

A madárfotók készítésekor ajánlott a teleobjektív használata. Ez azt jelenti, hogy az objektív fókusztávolsága lehetőleg 400 mm feletti kell legyen. Gyakorta 800–1000 mm-es objektíveket kell használni. Nem árt, ha van 1,4–2x telekonverter is, bár ezek használata kissé mértékben rontja a kép minőségét – ami azonban nem zavaró. Nem ajánlott a digitális zoom használata, az mindenképpen rontja a kép minőségét, csak az optikai zoom alkalmas a képminőség megőrzéséhez.

Fontos a madarak alapos ismerete, a viselkedésük megfigyelése elengedhetetlen a jó madárfotók készítéséhez.

Alapvetően fontos a madarak alapos ismerete, a viselkedésük megfigyelése elengedhetetlen a jó madárfotók készítéséhez. Azt sem szabad felejtelnünk, hogy a madarak viselkedésének

ismeretét semmilyen teleobjektív nem képes helyettesíteni. Hosszú ideig kell figyelni a madarak viselkedését, szokásait, hogy esetleg sikeresek legyünk. Ez nem jelenti azt, hogy nem adódhat hirtelen jó alkalom egy sikeres madárfotó elkészítésére. Ezért fényképezőgépünket mindig készenlétben kell tartanunk, amelyen eleve beállítottuk a fényképezési paramétereket: Tv, fohéregyensúly, ISO, AF stb. Nem bátorítok senkit a teljes automata (A) beállítására, inkább a Tv (idő-előválasztás) ajánlott, amikor az exponálási időt választjuk meg, és a fényképezőgép automatikája választja ki a rekeszértéket az adott fényviszonyoknak megfelelően. Az élességet, különösen a mozgó madarak fényképezésekor, állítsuk Al Servo AF-ra, amelyet kombinálunk a sorozatfelvétel móddal. A madár kedvenc tartózkodási helyét megfigyelve – pl. egy ág – előre arra az ágra állíthatjuk az élességet, várva, hogy odaszálljon a madár. A repülő madarak fényképezése mindig nagy kihívás. És melyik madár nem repül? Az élességállítási pontot válasszuk a kereső közepén, és a madár szemének élesre állítása után a félig lenyomott exponálógomb mellett

Vörösbegy

komponáljuk újra a képet, mielőtt exponálunk. Néha találó lehet a repülő madarak fényképezésekor a sziluettkép készítése. A repülő madarak fényképezésekor jó ötlet, ha a teleobjektívvel folyamatosan követjük a röppályát, és sorozatfelvételt készítünk. Ez a lessátorból való fényképezéskor gyakran beválik. A kézből való fényképezéskor mindig kapcsoljuk be a képstabilizátort

(objektív és/vagy szenzor), de mindig kapcsoljuk ki, amikor a fényképezőgépünket állványra helyezzük. A nemrég megjelent digitális fényképezőgépek képesek automata módon élesre állítani az állatok/madarak szemét és követni azokat, amikor mozgásban vannak, anélkül, hogy az élesség változna. Igaz, ezek a fényképezőgépek nem olcsók.

Csilpcsalpfüziike

A madarak fényképezésekor mindig alaposan tanulmányozzuk a környezetet, válasszunk megfelelő helyet, és nagyon figyeljünk a héttérre. Sok sikeresnek induló madárfotónak lett szomorú vége, a nem megfelelő környezet és háttér figyelmen kívül hagyása miatt. Ne essünk abba a gyakori tévedésbe, hogy a sok madarat magába foglaló nagy távlatot fényképezzük. Sokszor a kevesebb, több! Inkább válasszunk szűkebb kivágást, de jellemzőbb részletet. Legyen a képnek hangulata, nem a mennyiségen van a lényeg.

A madárfotózás egyik gyakori változata a lessátorból való fényképezés (vagy terepszínű öltözet használata). A becserkészés nem igazán sikeres, a madarak nagyon hamar észrevesznek. Kegyetlenül jó a látásuk. Na meg óvatosak. Különösen a ragadozó madarakat nem lehet becserkészni, nagyon félénkek, nem kedvelik az ember közelségét. Ha ragadozó madarat szeretnénk fényképezni, inkább menjünk egy madármenhelyre, ott sikeresek lehetünk. Azt tapasztaltam, hogy a madarak becserkészése akkor a legsikeresebb, ha revírjét énekével jelző és védő madárhoz úgy közeledünk, hogy fényképezőgépünket a szemünk előtt tartjuk, és a madár nem látja a szemünket. A szemek valamiért nem tetszenek a madaraknak (és nem csak), és ha fényképezőgépünket leengedjük a szemünk elől, azonnal elrepülnek. Már volt alkalmam egy erdei pintyhez 3 m távolságra is közel kerülni. A lessátor használata akkor a legsikeresebb, ha több napon át, lassan közelítjük meg a madár tartózkodási helyét, minden nap (éjjel) egy kicsit közelebb tesszük a lessátrat. Ennek nagy mestere volt Homoki Nagy István (pl. *A gyöngyvirágtól lombhullásig* című filmjében). Amikor úgy véljük, hogy a lessátor elég közel van a madár tartózkodási helyéhez, akkor vagy éjjel megyünk be a sátorba, vagy egy barátunkat megkérjük, hogy jöjjön velünk. Mindketten bemegyünk a sátorba, kis idő múlva a barátunk jól látható módon elmegy, mi pedig „kuksolunk” a sátorban. Hangtalanul. A madarak nem tudnak számolni, így rövid idő alatt megnyugszanak, és jöhet a fotózás. Néha biológiai szükségletünket el kell végeznünk, és ki kell jönnünk a sátorból. Ez magában elég, hogy egy-két órára „szabadok” legyünk.

A fényképezést esetleg zavaró ágakat soha ne vágjuk le, spárgával kissé elhúzzuk a fényképezés irányából, de ne változtassuk meg a madár környezetét. A madarak aránylag hamar hozzászoknak a nem mozgó tárgyakhoz.

Kisvöcsök. Farkas György fényképei

A fényképezőgépet tartó háromláb, különösen ha bevonjuk terepszínű textíliával, a géppel együtt, tapasztalatom szerint pár percig nem zavarja a madarakat. A távolabb, 40-50 m-re helyezett lessátorból távcsóvel figyelve és távirányítót használva sikeres madárfotókat készíthetünk. Az apró énekesmadarak fényképezésekor jó, ha minél közelebb tudjuk tenni a fényképezőgépünket a madárhoz. Ez már eleve határt szab a mozgásterünknek. A fix helyről történő fényképezéskor (háromláb), különösen „erősebb” teleobjektív használatakor, fokozott figyelmet kér az élesre állítás. Különösen a tükrös (katadioptriás) objektívek esetében, amikor a mélységélesség is alacsony. Ilyenkor gyakrabban kell ellenőriznünk az élességet. Azt tapasztaltam, hogy a hőmérséklet változása is élettenséget okozhat. Ha kisüt a nap, vagy felhő takarja azt, kissé megváltozik az objektív mérete a hőmérséklet változásának függvényében, ami elég az élettenség megjelenéséhez. Ez kevésbé érvényes a drága, profi objektívekre. Ha rendelkezünk olyan berendezéssel, amely lehetővé teszi, hogy a lessátorból ellenőrizzük (és állítsuk) a kép élességét (lap-toppal és kábellel vagy Wi-Fi-kapcsolattal), a siker aránya nő.

Amikor kézből fényképezünk, a bemozdulásos élettenség csökkentése érdekében ajánlott a következő technikát alkalmazni: az exponálási időt 1/1000–1/2000 s-ra állítani. Még ekkor

is alkalmazzuk a következő módszert: az exponológomb megnyomása előtt vegyük fel a stabil állást, terpeszállást. Könyökeinket szorítsuk oldalunkhoz, a gépet lehetőleg stabilizáljuk arcunkhoz rögzítve, szüneteltessük a légzést (akár a mesterlövészek), és csak akkor exponáljunk.

A madárfotósok egybehangzó véleménye szerint a reggeli és esti órák a legalkalmasabbak a fényképezésre.

A madárfotósok egybehangzó véleménye szerint a reggeli és esti órák a legalkalmasabbak a fényképezésre. Ha netalán vizes terepen vagyunk, a tükröződések és fények ilyenkor a legszebbek. A madarak is ilyenkor a legaktívabbak. Érdeemes kihasználni a madárvonulás időszakát ősszel és tavasszal, sok ritka és érdekes madarat fotózhatunk.

A madarak érzékenyek a zajokra. Ez azt feltételezi, hogy fényképezőgépünk exponáljon hangtalanul. A mai digitális fényképezőgépek alkalmasak az exponálási zaj kikapcsolására. Mindenképpen ezt tegyük, ezzel a gép berázkódását is csökkentjük, és növeljük a sikeres képek arányát.

Talán a legkedveltebb és a legkönnyebben elkészült madárfényképek akkor kerülhetnek terítékre, ha etetőt vagy itatót/fürdőhelyet rendezünk be a kertünkben, az erdőben vagy a teraszon. Különösen a hideg évszakban (de nem csak akkor), amikor az élelem- és vízszűke miatt jól jön a madaraknak a segítség, a kialakított táphelyeket sok madár látogatja. Arra kell vigyáznunk, hogy ha például télen megkezdjük az etetést, azt ne szakítsuk meg, mert a madarak kitartóan újra és újra keresik a táplálékot, és ha nem kapnak, akkor legyengült állapotuk végzetes lehet számukra. Arra is figyelniünk kell, hogy a kialakított táphely vagy itató ne legyen látható a képen. Mindenképpen álcázni kell. Ez mindenkinek a saját fantáziájára van bízva. Az talán a legindokoltabb, ha a fényképezőgépünk egy szintben van a táphellyel, és a terep, a környezetben található természetes elemek takarják a művi dolgokat. Tanulmányozzuk a különböző madarak étrendjét, és a tápanyagokat ennek függvényében válasszuk ki. Érdekes megfigyeléseket is tehetünk fényképezés közben. A különböző fajok egymás téréseben nagyon különböznek. Vannak, amelyek túrik más fajok jelenlétét, vannak, amelyek elzavarják a „konkurenciát”. A csúsza érdekessége, hogy tárolási szándékkal nagyobb mennyiségű magot el is visz, hogy szűkebb időkre legyen tartaléka. Mindezeket a képeken jól vissza lehet adni.

A világon a sok sikeres természet-, állat-, madárfotós nap mint nap gyönyörű fotókat készít. Aki a madárfotósok sikeres képviselőinek képeit szeretné tanulni céljából tanulmányozni, ajánlom a következő szerzők képeinek, videóinak megtekintését: Morten Hilmer, Steve Perry, Máté Bence, Stefan Malloch, Duade Parton.

Ez csak a kezdet. Mindennél fontosabb a türelem, a kitartás és a szabályok betartása, de megéri!

Felhasznált irodalom

- D. Lezano: *Fotós Biblia*. Pannon Literatura Kft., Kisújszállás, 2007.
 J. Hedgecoe: *The Photographer's Handbook*. Alfred A. Knoph, New York, 2001.
Természetfotózás digitális fényképezőgéppel. Rainbow-Slide, Budapest, 2006.
A digitális fotózás műhelytitkai. Újdonságok, Tippek. Rainbow-Slide, Budapest, 2009.
 S. Kelby: *A digitális fotóskönyv 2*. Perfect-Pro Kft., Budapest, 2009.
Fotografia Wildlife (pe înțelesul tuturor). Chip Kompakt, 2012.

